

ROMANLAR VE SOSYO-EKONOMİK YAŞAM KOŞULLARI: AYDIN İLİ ÖRNEĞİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

The Roma and Their Socio-Economic Life Conditions: A Fieldwork Carried
Out in the Province of Aydın

*Özlem Irmak Balkız**

*Tuba Göktepe***

Özet

Dünyada ve Türkiye’de yerleşim bölgelerine göre ayrımcılık ve sosyal dışlanmadan en çok etkilenen etnik gruplardan birisi de Romanlardır. Romanların çok boyutlu dışlanmaları, kendini, işgücü piyasasına, düzgün iş ve gelir imkânlarına, eğitim fırsatlarına, sağlıklı konut ve yaşam mekânlarına ve sosyal hizmetlere erişim süreçlerinde göstermektedir.

Bu çalışmada Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ortaya koymaya dönük olarak, Aydın ili Merkez Ilıcabaşı Mahallesinde, kendilerini ‘Roman’ olarak tanımlayan kırk iki kişiyle yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ele alınacak ve değerlendirilecektir. Empirik araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların önemli kısmı babadan kalma geleneksel bir zanaat olan sepet örmeciliği işi ile uğraşmaktadır. Geri kalan kesim enformel nitelikte işlerle meşgul olmakta ancak bu işler istikrar arz etmemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi düşüktür ve eğitime devam edememelerinin esas sebebini maddi imkânsızlıklar ve çalışma zorunluluğu oluşturmaktadır. Önemli bir kesim sıkı komşuluk ilişkileri içindedir ve aynı etnik kökenden insanlarla bir arada buldukları için aynı mahallede yaşamaktan memnundur. Katılımcıların mahalle ve il dışına çıkma oranları ise düşüktür.

Anahtar Kelimeler: Romanlar, Sosyal Dışlanma, İşgücü Piyasasında Ayrımcılık, Enformel İşler, Düzensiz Gelir.

Abstract

Both in Turkey and the world, Roma are among the ethnic groups which are most widely affected from social exclusion and discrimination based on the regions they have settled. The multidimensional exclusion faced by Roma is displayed in their access to the labor market, proper means of work and income, education opportunities, healthy housing and areas of living and to social services.

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

** Lisans Mezunu, Adnan Menderes Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

In this study, which aims to demonstrate the socio-economic exclusion processes of Roma, the data and findings of an interview made with 42 persons who live in the Ilicabaşı neighborhood of Aydın province and identify themselves as "Roma", using structured and semi-structured questionnaire forms will be analyzed and evaluated. According to the results of the empirical research, a significant section of the participants are engaged in basket weaving, which is a traditional handcraft carried on from generation to generation. The remaining section engages in informal jobs which are not of stable nature. The level of education remains low among the participants and the main reasons why they were unable to continue their education are financial shortcomings and their obligation to work. A significant section is in good relations with their neighbors and happy to live in the neighborhood with people from the same ethnic origin. Incidents of moving outside the neighborhood and the province remain low.

Keywords: Roma, Social Exclusion, Labour Market Discrimination, Informal Employment, Irregular Income.

Giriş

Küreselleşme süreci ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutlarıyla toplumsal yapıyı dönüştürmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda toplumsal yapının en temel aktörleri sayılan ulus-devlet ve toplumsal sınıf, bu yeni evrede yapı ve işlevleri itibarıyla en çok tartışılan olgular haline gelmiştir. Bu bağlamda yapılan tartışmaların odağı, küresel dönüşümlerin etkisiyle ulus-devlet, ulusal ekonomi ve toplumsal sınıf gibi makro yapıların tarihsel işlevlerini tamamladıkları ve parçalanma sürecine girdikleri yönündedir. Ekonomik faaliyetler küreselleştikçe ulus-devletin etkinliğinin zayıfladığı ve ekonomi politikalarının da özerklikten uzaklaştığı bilinmektedir. Nesnel olarak ekonomik eşitsizlikler zemininde oluşan ve öznel olarak da sınıf bilinciyle beslenen toplumsal sınıf yapıları, günümüzün yeni eşitsizlik türleri karşısında nesnel ve öznel bakımdan dönüşüme uğramaktadır. Ekonomik eşitsizliklerin yanı sıra ırk, etnik köken, cinsiyet, din ve inanç eksenindeki eşitsizliklerin de yoğunlaşması, sınıf dışı kimliklerin önem kazandığı yeni sosyal hareketlerin gelişimini hızlandırmıştır. Bu çerçevede etnisite ve kültürel kimlik kavramları, sosyal bilimler alanında daha çok yer bulduğu gibi olgusal düzeyde de farklı diller, kültürler ve kimlikler görünür hale gelmiştir.

Son dönemlerde yaşam tarzları, dilleri, kültürleri ve kimlikleriyle daha çok görünür hale gelen topluluklardan birisi de Romanlardır. Avrupa'da yaşayan Romanların sosyo-ekonomik koşulları ve kültürel yapılarına dönük gittikçe artan bir ilgi oluşmakta ve bu topluluğa ilişkin bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne dek farklı Roman topluluklarının yaşadığı ve Roman kültürünün geliştiği

önemli bir bölge olmasına rağmen, Türkiye’de Romanlar hâlâ bu toplumun bir parçası konumunda değildir. Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde genelde insan haklarının, özelde de azınlık haklarının korunması meseleleri üzerinde durulurken, Romanların sahip olması gereken hakların da bu tartışmaların odağında yer alması gerektiği vurgulanmaktadır (Roussinova, 2008:1). Zira gerek Avrupa’da ve daha yoğun olarak da Türkiye’de Romanlar, önyargılara, ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan topluluktur.

Romanların içinde bulunduğu durumu en iyi ifade eden kavram, çok boyutlu sosyal dışlanmadır. Romanlar en başta işgücü piyasasına erişimden dışlanmaktadır. Düzenli istihdam olanaklarına, düzenli bir gelire ve ortalama hayat standartlarına erişememekte, geçici, enformel, vasıfsız ve hatta toplumun diğer kesimlerince hor görülen işlerde çalışmaktadırlar. Elde ettikleri gelir çoğu zaman yoksulluk sınırının dahi altında kalmaktadır. Dolayısıyla Romanların Türkiye’deki en birincil sorunu işsizlik ve yoksulluktur. Romanlar ikinci olarak barınma imkânlarından dışlanmakta, temiz ve düzgün mekânlarda yer alan sağlıklı ve konforlu konutlarda yaşayamamaktadırlar. Romanların yaşadıkları mahalleler genellikle kentlerin çeperlerinde, ayrıştırılmış ve çeşitli şekillerde damgalanmış mekânlardır. Romanlar eğitim fırsatlarından da dışlanmaktadır. Eğitim-öğretim kurumlarıyla bağları çoğunlukla zayıf olan Romanların zorunlu eğitim süreci sonrasında okuyabilen ve meslek sahibi olabilen kesimleri bir hayli sınırlıdır. Maddi yetersizlikler, çalışma zorunluluğu ve okullardaki ayrımcı uygulamalar eğitime erişimdeki en büyük engellerdir. Son olarak Romanların sosyal hizmetlere ve sosyal güvence mekanizmalarına erişimlerinde de sınırlılıklar mevcuttur.

Bu çalışmada belirli bir problematikten hareket etmek yerine, Romanların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, mekânsal ve eğitimsel koşulların ele alınması ve bir durum tespiti yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, ağırlıklı olarak bu topluluğun işgücü piyasasına, sosyal güvenceye, eğitim fırsatlarına ve mekânsal olanaklara erişimde yaşadıkları sorunlar irdelenecektir. Eldeki çalışmanın, Türkiye’de Romanların dilleri, kültürleri ve muhtelif ritüellerine, kimliklerine, mekânsal pratiklerine ya da sosyo-ekonomik konumlarına ilişkin yapılmış araştırmalara katkı sunması amaçlanmaktadır. Çalışma, Aydın il merkezinde Romanların yoğun olarak yaşadığı Ilıcabaşı Mahallesi odak alınarak kırk iki katılımcıyla, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde gerçekleştirilen alan araştırmasının bulgularına dayanmaktadır.

Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya

Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesinin 21. bendinde düzenlenmiş olan ayrımcılığın önlenmesi prensibi, Avrupa Birliği yasalarındaki en temel prensiplerden biridir. İrk eşitliği yönergesi, ırk ya da etnik köken temelindeki

ayrımcılıkların önlenmesi hususunda Avrupa Birliği yasalarının en temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Yönerge bireylerin ırksal ya da etnik özelliklerinden dolayı olumsuz bir muameleye maruz kalmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. 2000 yılında uygulamaya konulan yönerge, istihdam, eğitim, sosyal güvence ve sağlığı da içerecek şekilde sosyal koruma alanlarında; konut ve barınmayı da içerecek şekilde mal ve hizmetlerin sunumuna erişimde her türlü ayrımcılığı engellemeyi amaçlamaktadır (FRA, 2010: 7).

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de kabul edilen pek çok uluslar arası sözleşme, her tür ayrımcılığın önlenmesi yönünde kesin hükümler içermesine rağmen, çoğu zaman fiili düzeyde ayrımcı uygulamaların ve dışlayıcı muamelelerin önüne geçilememektedir. Ayrımcı uygulamalar ve sosyal dışlanma ağırlıklı olarak cinsiyet, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, din ve mezhep temelinde gerçekleşmekte ve işgücü piyasasına katılımı, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişimde, politik kararlara katılımı ve mekânsal pratiklerde kendini göstermektedir.

Ayrımcılık kavramına göre daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu olduğu düşünülen ‘sosyal dışlanma’ kavramı, Rodgers vd.’ne göre, Batı Avrupa’da son dönemlerde ekonomik bakımdan yeniden yapılanmayı kavrayabilmek ve bu sürecin negatif bazı sosyal etkilerini azaltabilmek için araştırmacılar ve politikacılar arasında kullanılan anahtar bir kavram haline gelmiştir. Zira geçtiğimiz on yıl içinde toplumların ekonomik ve sosyal organizasyonundaki gelişmelerin, yoksulluğun yapısında da dönüşümlere neden olduğu belirtilmektedir. Yazarlara göre sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi, emek piyasasının bölünmesi, işlerin nitelik ve niceliklerinde değişimlerin meydana gelmesi yalnız gelişmiş ülkelerde değil, ekonomik reform sürecinde olan ülkeler ya da geçiş ekonomilerinde de söz konusu olmaktadır. Bu değişimler farklı grupların ya da bireylerin sivil ve politik topluma değişen düzeylerde katılımını veya marjinalizasyonunu gündeme getirmektedir. Genel olarak toplum ve birey arasındaki ilişkinin ileriye dönük olarak kopması şeklinde tanımlanan dışlanma, sosyal bir ayrışma sürecine karşılık gelmektedir. Bu tür bir ayrışma, uzun dönemli işsizlik süreçlerinde özellikle vasıfsız ve göçmen işçiler bağlamında, emek piyasasına ilk kez girecek olan deneyimsiz gençler arasında, istikrarsız geniş aileler ve toplumdan yalıtılmış tek ebeveynli ailelerde, sayıları gün geçtikçe artan evsiz insanlar ve kentlerin çeperlerinde konumlanmış gecekondu yerleşimleri bağlamında ortaya çıkmaktadır (Rodgers vd., 1995: 1-2).

Sosyal dışlanma kavramının orijinal haliyle ilk kez 1974 yılında Fransa’da kullanıldığı, 1980’lerde teknolojik gelişmeler ve ekonomik bakımdan yeniden yapılanmanın etkisiyle tartışmalarda merkezî bir konum elde ederek

'yeni yoksulluk'¹ kavramının yerini aldığı belirtilmektedir (Rodgers vd.,1995:2) Bhalla ve Lapeyre, marjinalizasyon, yoksulluk ve yoksunluğun gelişmekte olan ülkelerin ana gündemini oluşturmasına rağmen bu ülkelerde sosyal dışlanma kavramına duyulan ilginin düşük düzeyde olduğunu dile getirmekte, bunu sorgularken de bu ülkelerin refah devleti deneyimi yaşamamış olmalarına ve dolayısıyla politik, sivil ve/veya sosyal hakların kurumsallaşmamış olduğuna işaret etmektedir (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 413-414).

Sosyal dışlanma yaklaşımının yoksulluğu gelir ve harcama yönlerinden daha ziyade çok boyutlu bir olgu olarak ele alması, küreselleşme süreci ve refah devletinin tasfiyesiyle eş zamanlı gelişen yeni yoksulluk fenomenini daha iyi açıklamaktadır. Günümüzde yoksulluk, adı geçen gelişmelerle birlikte konjonktürel olmaktan çıkıp yapılaşmakta, mutlak anlamdaki yoksulluk göreceli hale gelmekte ve yoksulluk yerine yoksunluk kavramı yaygınlık kazanmaktadır. Çeşitli toplumsal kesimlerin emek piyasalarına ve sosyal hizmetlere erişimlerinde ya da toplumsal ve politik hayata katılımlarında dışlanmaya maruz kalmaları ağırlıklı olarak mutlak anlamda yoksul ya da açık işsiz durumunda olmalarından kaynaklanmamaktadır. Kaldı ki Rodgers'e göre açık işsizlik emek piyasasından dışlanmaya işaret etmektedir ancak emek piyasasının içindeyken de dışlanma söz konusu olabilmektedir. Bazı toplumsal kesimler emek piyasasında işlerin güvencesiz, ücret ve vasıf düzeylerinin düşük olduğu segmentlere kısırlanmış durumdadırlar ve iyi nitelikteki emek piyasasına geçiş yapamamaktadırlar. Emek piyasasının bölümlenmesi cinsiyet, ırk ve milliyet temelinde tanımlanmış gruplar üzerinden gerçekleştirilmektedir (Rodgers, 1995: 46).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk bağlamında 'yapabilirlik' kavramını kullanarak konuyu iktisadî çerçevenin ötesine taşıyan Amartya Sen'in yaklaşımının özünü bireylerin 'yapabilirlikleri' ya da 'yapma özgürlükleri' oluşturmaktadır. Yapma özgürlüğü tartışılırken bireylerin kendileri açısından seçimlerini dikkatlice yaptıkları düşünülürken, bireysel bakımdan en yüksek faydaya erişebilmeleri için onlara yeterli fırsatların büyük ölçüde sunulması gerektiği belirtilmektedir. Yani bireylerin özgürlüğü neyi seçtikleri ve seçimlerinden elde ettikleri faydayla değil hangi faydalı seçeneklerin kendilerine sunulmuş olmasıyla da bağlantılıdır (Sen, 1999:168). Bhalla ve Lapeyre'ye göre toplumda bireylerin yapabilirlikleri beslenme ve barınma gibi fiziksel unsurları içerebildiği gibi toplumsal hayatta yer alabilme ve çekinmeden kamusal alana

¹1990'larda AB'de sosyal politikanın, yoksulluk terminolojisinden uzaklaşarak "sosyal dışlanma" çerçevesine doğru kaymaya başladığını belirten Barata'ya göre, AB'de sosyal politika alanında yaşanan bu dönüşümün referansları refah devletinin gerilemesi, uzun dönemli işsizlik ve yoksulluk, aile yapısında meydana gelen değişimler ve göç olgusunun ortaya çıkardığı "yeni/modern yoksulluk" tur (Barata, 2000: 1,2,4).

girebilme gibi daha kompleks sosyal unsurları da içermelidir (Bhalla&Lapeyre, 1997: 416).

Bu çerçevede sosyal dışlanma yaklaşımının özel bir katkı sağladığından da bahsedilmektedir. Sosyal dışlanma, yoksulluğun ekonomik ve sosyal yönlerinin ötesine geçerek birey ve devlet arasındaki ilişkileri ana hatlarıyla belirleyen politik haklar ve politik katılım gibi konuları da kapsamaktadır (Rodgers vd., 1995: 6-7).

Diğer yandan sosyal dışlanmayı 'sosyal politikanın yeni paradigması' olarak tanımlayan Özdemir, sosyal dışlanmanın 1980 sonrasındaki küresel ve neo-liberal düzenin yarattığı göç, yüksek işsizlik, devletin küçültülmesi ve emek piyasasının kuralılaşması koşullarında doğup geliştiğini belirtmektedir. Sosyal dışlanma literatüründe dışlanmaya yol açan etmenlerden en çok yapısal etmenlere (küreselleşme, göç, emek piyasasındaki dönüşümler ve gelir dağılımındaki adaletsizlik vb.) vurgu yapılarak dışlanmanın bireysel başarısızlıklar zemininden çıkarılmasını olumlu bulan yazar, bu bağlamda kapitalizmin yapısal işleyişinin sorgulanmamasını da önemli bir eksiklik olarak kabul etmektedir (Özdemir, 2007: 100-101).

2000 yılında Avrupa Konseyi Direktifi, en fazla ayrımcılık ve dışlanma pratiklerinin cinsiyet, cinsel yönelim ve ırk ya da etnik köken temelinde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bu çerçevede Çingene ya da Roman topluluklarının² gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaşadıkları çok boyutlu dışlanma süreçleri, etnik azınlıklara karşı ayrımcı uygulamaları kavramak açısından önemli bir model teşkil etmektedir.

Roman Topluluklar ve Ekonomik Dışlanma

a) İşgücü Piyasası ile Olan İlişkileri

Romanlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda bu topluluğun esas olarak Hindistan kökenli olduğu belirtilmektedir. Özkan'a göre uzun göçler sırasında yabancı unsurlarla da karışıma maruz kalabileceklerinden dolayı bütün Romanların Hint kökenli kabul edilmesi de doğru değildir. Romanların Avrupa'ya göçü İran, Ermenistan, Anadolu, Yunanistan ve Güney Slovakya üzerinden gerçekleşmiştir. Zira bütün Avrupalı Romanların lehçelerinde

² 'Çingene' kelimesinin MEB tarafından yayımlanmış ve 2003 yılına kadar revize edilmemiş olan Türkçe Sözlükteki karşılığının 'dinsizlik', 'hırsızlık' ve 'kadın satıcılığı' gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir (Arayıcı, 2009: 530). Yine gündelik konuşma dilinde Çingene kelimesinin 'hırsızlık, açgözlülük, suça bulaşma, madde kullanımı/satıcılığı ve fuhuşla' karşılık bulması ve çoğunlukla kötü çağrışımlara yol açması nedeniyle, hem bu toplulukların kendilerini ifade etmelerinde, hem de yapılan akademik çalışmalarda, proje ya da raporlarda çingene tanımlaması yerine 'Roman' kelimesi tercih edilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızın diğer kısımlarında bu topluluklar tanımlanırken Roman kelimesi kullanılacaktır.

Ermenice, Türkçe, Yunanca ve Slovakçadan alınmış kelimeler bulunmaktadır. Hindistan'ı terk ettikten sonra Romanların farklı sürelerde irili ufaklı gruplar halinde göç ettikleri belirtilmektedir. Genel kanaat göçün V-XI. yüzyıllar arasında dalgalar halinde İran'a doğru olduğu yönündedir. Daha sonra ikiye ayrılmış olan bu göç hareketinin bir kolunun Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya doğru gerçekleştiği, kesin tarih verilmemekle birlikte dile getirilmektedir (Özkan, 2000: 12,13,15,21).

Daha çok göçebe bir yaşam sürdürdükleri düşünülen Romanların günümüzde genellikle yerleşik durumda oldukları bilinmektedir. Roman toplulukların yerleşik hayata geçişi, kendi istekleriyle olduğu kadar farklı tarihsel dönemlerde devlet yöneticilerinin çeşitli sebeplerle onları yerleşik hayata zorlamasıyla da gerçekleşmiştir. Altınöz'ün çalışmasında göçebe ve yerleşik Romanlar arasında gerek dil, gerekse yaşam tarzı ve adetler bakımından büyük farklar olduğu dile getirilmektedir. Yerleşik Romanlar yerli halk ile karışmalarından dolayı dillerine yeni kelimeler girmiş ve eski adet ve yaşayışlarını terk etmişlerdir. Yerleşik gruplar zamanla göçebe gruplarla olan temaslarını da kesmişlerdir. Yerleşik Romanlar genellikle köy ve kasabaların kenarlarında boş kalan arazilere birer gecekondü yapmak suretiyle ikâmet etmektedir (Altınöz, 2013: 47,58).

Çeşitli verilere göre dünya çapında 40-45 milyon civarında Romanın yaşadığı, bunlardan 30-35 milyonluk kesimin Hindistan'da kendi anavatanlarında, 10-15 milyonluk bir kesimin ise Avrupa'da bulunduğu belirtilmektedir. Avrupa'da Romanlar ağırlıklı olarak Romanya, Bulgaristan, İspanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Yunanistan'da yaşamaktadırlar (Arayıcı, 2009: 528,529). Türkiye'de yaşayan Romanların toplam nüfusu hâlâ tartışmalı olsa da, son yıllarda araştırmacıların, Roman aktivistlerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin çalışmalarına göre bu rakam 2 ilâ 5 milyon arasındadır (Marsh, 2008: 24). Yaşadıkları bölgelere göre farklı adlarla anılan Romanların, çoğu Avrupa kökenli olan ve Türkiye'nin batı bölgelerinde yaşayan kesimlerine Romlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayanlarına Domlar, Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde yaşayanlara ise Lomlar denilmektedir (Marsh, 2010: 28).

Dünyanın hemen her yerinde Romanların sosyal açıdan marjinal bir konumda buldukları, yoksulluk çektikleri ve ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir. Özellikle Doğu Avrupa'da yaşayan Romanlarla ilgili çok sayıda araştırma yapan Zoltan Barany, Avrupa'daki Romanların dörtte üçünün Doğu Avrupa ülkelerinde, kalan kısmın ise ABD'de yaşadığını, Batı demokrasilerinde Romanların bazen yasal ama çoğunlukla fiili olarak ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmektedir. Barany'ye göre Batı Avrupa'da yaşadıkları ülkelere göre genellikle sosyo-ekonomik skalanın en alt kısımlarında yer alan Romanlar, yine

de Doğu Avrupa'daki kardeşlerine nazaran bir hayli üstün yaşam standartlarına sahiptirler (Barany, 1998: 1).

Marsh ve Strand'a göre, Türkiye'de yaşayan Romanlar ise istikrarlı biçimde eğitimsiz, işsiz, sağlık sorunlarından muzdarip, elverişsiz konutlarda ikâmet eden ve Türkiye'deki diğer gruplardan daha fazla ölçüde etnik temelli ayrımcılığa maruz kalan bir gruptur (Marsh & Strand, 2005: 6). Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) raporuna göre, Romanların marjinalleştirilmiş durumları devam etmekte, eğitim, iş, konut, sağlık ve kamu alanlarına erişimde ayrımcılığa uğramaktadırlar. Roman çocukların okula devam ve okuma yazma oranları düşüktür. Ayrıca Romanlar ayrımcılıkla karşılaştıklarında yasal hak arama yollarından da çok fazla yararlanmamaktadırlar. Bunun sebebi haklarından haberdar olmamaları ve/veya toplumdaki algılanma pozisyonlarının dışına çıkma konusunda isteksiz olmalarıdır (ECRI, 2011: 38).

Romanların düzensiz işlere ve düzensiz gelire sahip olmaları ve kronik işsizlikleri hakkında değerlendirmelerde bulunmadan önce bu toplulukların işgücü piyasası ile olan ilişkilerini ele almak gerekmektedir. Her ne kadar Türkiye'de Romanlara ilişkin ortak bir kanı yaratan stereotipik özellikler Romanların anlık yaşaması, zevklerinin peşinde koşması, okula gitmek istememeleri, çalışmayı sevmemeleri, dolayısıyla tercihen işsiz olmaları yönünde ise de (Marsh & Strand, 2005: 6), bu toplulukların işgücü piyasasıyla bütünleşmemelerinde birkaç etken söz konusudur. Bunlardan birincisi işgücü piyasasındaki etnik ayrımcılıktır. Romanların bu piyasada hayat bulmalarını engelleyen ikinci etken, yeterli eğitim düzeyine sahip olamamaları ve meslekî yetersizlikleridir. Üçüncü etken ise Romanların yaşadığı semt ve mahallelerin kentin diğer bölgelerinden ayrıştırılmış ve damgalanmış olmasıdır. Romanların mekânsal dışlanmışlıkları ve damgalanmış mekânsallıkları, işgücü piyasasından dışlanmalarının da sebebidir. İşgücü piyasasında etnik ayrımcılık, Lordoğlu tarafından 'birey ya da grupları mesleki beceri veya üretim özellikleri dışında dil, renk, inanç, gibi ortak özellikleri nedeniyle ayrı bir muameleye tabi tutmak; böylece ırk veya etnik köken gibi rasyonel olmayan özelliklerinden dolayı bazı kaynaklara ulaşmalarını sınırlamak amacıyla bilinçli veya bilinçsizce yapılan ve adaletli olmayan uygulama' şeklinde tanımlanmaktadır (Lordoğlu, 2012: 20).

b) 'Bugün Var Yarın Yok' Tarzı İşler; Düzensiz Gelir, Güvencesiz Hayat

Romanların yoğun olarak yer aldıkları iş alanlarının düşük ücretli, vasıfsız/yarı-vasıflı, düzenli ve istikrarlı olmayan geçici ve enformel işler olduğu belirtilmektedir. Bu mesleklerde sosyal güvenceye erişim olasılığı çok düşüktür. İş kazaları ve meslek hastalıklarının bu tip işlerde daha yaygın olması kötü

çalışma koşullarından ve temel sağlık ve iş güvenliği korumalarının mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır (Marsh & Strand, 2005: 31,32).

Avrupa'da ya da Türkiye'deki Roman topluluklarında işsizlik oranlarının yerli halka nazaran çok daha yüksek düzeylerde seyrettiği bilinmektedir. Ancak Romanlar arasında sıklıkla rastlanan olgu mutlak işsizlik değil, düzensiz ve güvencesiz işlerin yaygınlığı, düşük gelir düzeyleri ve bunun yarattığı ekonomik yoksunluk durumudur. Nitekim Romanların bu durumu 'çalışan yoksullar' şeklinde tanımlanmış ve bu topluluklarda gelirden daha ziyade geçim stratejilerinin önem kazandığı ve sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini de bu stratejilerin belirlediği ifade edilmiştir (Akkan vd., 2011: 49).

Romanların yaygın olarak istihdam edildikleri işlere bakıldığında, Kolukırık'ın İzmir-Bornova-Tarlabası Mahallesi'nde yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, erkekler sırasıyla hamallık, şoförlük, seyyar satıcılık, marangozluk ve ayakkabı boyacılığı işlerinde yoğunlaşmaktadır. Örnekte önemli bir ağırlığa sahip olan emekliler ise ekseriyetle vasıfsız işçi ve memur (odacılık) statüsünden emekli olmuşlardır. Müzisyenlik mesleği örneklem grubunda bir hayli alt sıralardadır (Kolukırık, 2009: 37). Ayrıca Romanların sahiplendiği işlerin cinsiyete dayalı olarak bölündüğü, erkeklerin hamallık, çöp toplama/ayırıştırma ve seyyar satıcılık gibi işlerle; evlenmemiş genç kızlar genellikle çalışmasa da, belli bir yaşın üstündeki kadınların ev temizliği, bebek bakıcılığı, çiçekçilik ve falcılıkla uğraştığı belirtilmektedir.

Nerede ve hangi koşullarda yaşıyorlarsa Romanların buldukları bölgenin ve koşulların etkisiyle iş seçiminde oldukça esnek ve stratejik davrandıkları ileri sürülmektedir. Çok meslekli yapı, Roman toplulukları arasında bir hayli yaygındır. Aynı anda birkaç işte çalışma, Romanların ekonomik koşullara uyarlanmalarının bir sonucudur. İlgili literatürde kullanılan 'aracı azınlıklar' kavramı, Romanların durumuna uygun düşmektedir. Buldukları yerde 'yabancı azınlık' konumunda olan Romanlar, 'yerli çoğunluğun' yapmaktan kaçındığı ve uzak durduğu bazı işleri üstlenebilmekte ve risk almak suretiyle piyasa fırsatlarından yararlanabilmektedirler. Hatta bu işler bazen yarı legal işler de olabilmektedir (Ceyhan, 2003: 77; Kolukırık, 2009: 36).

Bunun yanı sıra Romanların yaptıkları bazı işler tekelleşme özelliği de gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bazı iş türlerinde kişisel özelliklere göre işe alma pratikleri daha yaygın bir durumdur. Yukarıda da belirtildiği gibi formal işgücü piyasasının gerektirdiği yeterli eğitim düzeyi ve meslekî donanımdan yoksun olan Romanlar, genellikle enformel nitelikli işlerde yoğunlaşmakta ve bu tarz işlere erişebilmek için de sosyal ağlardan faydalanmaktadır. İşlerden haberdar olma, işe talip olma ya da herhangi bir işe eleman bulma süreçlerinde sosyal ağların devrede olması, belirli sosyal/etnik grupların belli iş türlerinde yoğunlaşmalarını ve belli işlerden de

dışlanmalarını beraberinde getirmektedir. İşverenler işe eleman alma süreçlerinde çalışanların referanslarına başvurabilmekte, çalışanlar da genellikle kendileriyle aynı etnik kökenden olan, sosyo-ekonomik açıdan kendileriyle benzerlik taşıyan kişileri işe önerebilmektedirler. İlgili literatürde 'etnik niche' (Aras, 2009: 81; Aşkın, 2011: 67) olarak kavramsallaştırılan ve toplumda belirli etnik grupların piyasadaki bazı boşlukları doldurarak belirli işlerde kümelenmeleri anlamına gelen bu yoğunlaşmaya sosyal ağlar katkıda bulunmaktadır. Sosyal ağların oluşumunun kökeninde mekânsal ayrışma, mekâna sabitlenmiş sosyal ilişkiler ve sosyalleşme süreçleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Romanların üstlendikleri çöp toplama/ayırıştırma, sepet örmeciliği, hurdacılık, çiçekçilik/falcılık ya da çalgıcılık/müzisyenlik gibi işler neredeyse piyasada tamamen Roman erkekler/kadınların denetiminde olan işlerdir. Benzer şekilde inşaat işçiliğinin Kürtlerin, fırıncılık/pastanecilik sektörünün de Karadenizlilerin denetiminde olması gibi.

Romanların kentin izole bölgelerinde, ayrılmış mekânlarda yoğunlaşmaları, özellikle enformel işgücü piyasasına katılımlarını sağlayan sosyal ağ oluşturmaları açısından hayati öneme sahip bir durumdur. Ancak bu mekânsal yoğunlaşma Romanların bazı işlere erişimlerinde dezavantajlar yaratabilmektedir. Roman mahallesi şeklinde damgalanan mekânlar iş başvurusu sürecinde ikametgâh adresi olarak gösterildiğinde, işverenler işe aday olan kişiyi tanımadan reddetme yoluna gidebilmektedir.

Romanların işgücü piyasasındaki konumları ve hâlihazırda yaptıkları işlerin türü, ekonomide yaşanan küresel/neo-liberal dönüşümlerden, teknolojik gelişmelerden, yoğun göç ve yarattığı işsizlik ortamından yalıtık biçimde değerlendirilemez. Son yirmi yıla damgasını vuran küresel/neo-liberal dönüşümler piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme, esnekleştirme politikalarıyla formel istihdam alanlarını daraltmış; kayıtlı, güvenceli ve düzenli işler yerine enformel, esnek ve güvencesiz işlerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Dışa açık-ihracata dayalı-büyüme modeli sanayileşme tarzını değiştirmiş, parça başı ya da ev eksenli işlerin oranını arttırarak emek maliyetlerinin düşmesine yol açmıştır. Bu süreçte vasıfsız-yarı vasıflı işgücü ve sosyal bakımdan dezavantajlı gruplar (kadınlar, göçmenler ve etnik gruplar) çoğunlukla enformel, geçici, istikrarsız ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmıştır. Akkan vd.'nin farklı illerde Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ele almaya dönük çalışmalarında, Samsun'da tek el tütün fabrikası, Bergama'da Sümerbank ve Aliağa Petkim Tesisleri gibi kamu iktisadî kuruluşlarının kapanmasının Romanların iş koşullarını nasıl etkilediğine değinilmiştir. 1990 öncesinde sınırlı sayıda da olsa Romanların formel istihdamını ve düzenli gelirini temin eden bu fabrikaların kapanmasıyla, Romanların mevsimlik tarım işçiliğine mecbur kaldıkları vurgulanmaktadır (Akkan vd., 2011: 54-55).

Diğer yandan üretim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve küresel rekabet ortamı, Romanların geleneksel el hünlerine dayalı üretim modellerine darbe vurmuş ve ürünlerin piyasa değerini düşürmüştür. Dolayısıyla eski geleneksel işlerden yeterli gelir elde edemeyen Romanların meslekî örüntüleri de farklılaşmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalara göre Romanlar arasında demircilik, kalaycılık, nalbantlık gibi eski iş kolları bugün hemen hemen yok gibidir. Yaşlı erkeklerin birçoğu nalbantlık sanatını bilmektedir ancak günümüzde atların yerini arabaların almasıyla birlikte, vaktiyle değerli olan ve para getiren bu işin artık geçim sağlamaya yetmediği görülmektedir. Özellikle büyük kentlerde bugün itibarıyla Romanların en yoğun çalıştıkları alanın geri dönüşüm endüstrisi yani çöp ayrıştırıcılığı ve atık kâğıt toplama işi olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak nakliyecilik, hamallık ve ayakkabı boyacılığı da yaygın olan işler arasındadır. Romanların meslek örüntüsündeki değişimin daha düşük hane gelirleriyle sonuçlandığı önemle vurgulanan bir başka noktadır (Marsh&Strand, 2005: 22; Mischek, 2002: 2).

Romanların vaktiyle etkin oldukları bazı işlerin yasaklanması ve günümüzde yaptıkları işlerin ise diğer etnik gruplarla paylaşılıyor olması, onların iş koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Meselâ geçmişte Romanların işi olan ayı oynaticılığı ya da bohçacılığın yasaklanması, bu kitleyi yeni iş türlerine yöneltmiştir. Hatta kent içinde çöp toplayıcılığının da yakında incelemeye alınıp sınırlandırılacağı yönünde bilgiler mevcuttur. Bunun yanı sıra Erbay, Ankara'da kâğıt toplayıcılığının daha önceleri ağırlıklı olarak Romanlar ve evsizler tarafından yapıldığını, ancak 90'lı yıllardan bu yana köy boşaltmalar sonucu Doğu/Güneydoğu Anadolu Bölgesinden yoğun göçlerle birlikte bu işe Kürtlerin de katıldığını dile getirmiştir. Kâğıt toplayıcıların ifadesiyle 'bu iş kimliksizlerin işi'dir (Erbay, 2009: 1). Yine benzer bağlamda ayakkabı boyacılığının Roman topluluklardan koparak Kürtlere intikal eden bir iş olduğu belirtilmekte ve bu durumun da iki topluluk arasında gerginliğe yol açtığı vurgulanmaktadır. Romanların en popüler işi sayılan müzisyenlik bu topluluk içinde prestijini hâlâ koruyor olsa da, bu işkolunda yoğunlaşmanın önceki dönemlerin seviyesinde olmadığı belirtilmektedir. İstanbul'da Taksim bölgesindeki barlarda ya da Kumkapı'daki balık restoranlarında Roman müzisyenlere hâlâ rastlanıldığı, bazı Roman grupların eğitilmiş dansöz yetiştirme konusundaki uzmanlıklarını devam ettirseler de, yaptıkları bu işin diğer Roman toplulukları tarafından saygın karşılanmadığı dile getirilmektedir. Roman gençlerin özgürlüklerine olan düşkünlüklerinin onları kısa dönemli sözleşmelerle güvencesiz işlere ittiği, bu işlerin ise müzisyenlik, ayakkabı boyacılığı, hamallık ya da mevsimlik işçilik vb. şeklinde olduğu belirtilmektedir (Marsh & Strand, 2005: 31,32; Mischek, 2002: 2; Arayıcı: 2009: 535).

Romanların Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik koşullarına kısaca değinirken, bu toplulukların sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş

sürecindeki sosyo-ekonomik durumları hakkında bazı gözlemlerde bulunmak yerinde olacaktır. Eski sosyalist ülkelerde merkezî plânlamaya dayalı ekonomik sistemden piyasa odaklı sisteme geçişin Roman topluluklarının yol haritasını tersine çevirdiği ve onları derin bir yoksulluğa ittiği ileri sürülmektedir. Serbest piyasa ekonomisi emeğin rasyonalizasyonunu gerekli kıldığı için, pazarlanabilir becerileri olmayan insanlar aleyhine istihdam sorunu ortaya çıkmaktadır. Romanların çoğunluğunun vasıfsız işçi konumunda bulunmaları, hayat koşullarını ağırlaştırmakta ve hasar verici olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Barany, 1998: 3,4). Bancroft'un Çek Cumhuriyeti'ndeki Romanların sosyo-mekânsal konumlarını araştırmaya dönük çalışmasında, ilk kuşak komünist ülkelerde Romanların işgücü piyasasından dışlandığı ve ırkçı saldırıların hedefi oldukları belirtilmiştir. Daha sonraki dönemlerde gezgin-göçebe hayat süren Romanların komünist devlet ve sosyal düzen açısından tehdit yaratabilecekleri varsayımıyla zorla iskân ettirildikleri ifade edilmiştir. Bu süreçte Roman topluluklarının serbest ekonomik faaliyetlerinin de yasaklandığı ve düşük ücretli memurluk statüsünde zorla çalıştırıldıkları, verilen bilgiler arasındadır. Bu uygulamanın amacı ise Romanları sosyalist işgücüne entegre etmektir. Ancak Çekoslovakya'da komünist sistemin yıkılmasından hemen önce işgücü piyasasında meydana gelen değişimler sonucu Romanların işten çıkarıldığı ve işsizliğin bu topluluk içinde %80'lere ulaştığı ifade edilmektedir. 1990'larda ise Çek Hükümetinin marjinalleşmiş gruplara karşı farklı bir yaklaşımı benimsemeye başladığı ileri sürülmektedir. Romanları devlet gücüyle belirli bir ideolojiye bağlamak ya da zorla işgücüne entegre etmek yerine, bu toplulukları mekânsal olarak ayrıştırmaya ya da gettolaşmaya tâbi tutma uygulaması öne çıkmıştır (Bancroft, 2001: 148-149).

Romanlar ve Mekânsal Dışlanma: Ayrışma ve Mekânsal Damgalama

İnsanların yaşadıkları mekânların aynı zamanda birer dışlanma mekânı olarak okunabileceğini belirten Sibley; gücün, mekânın tekelleştirilmesi ve toplumun zayıf kesimlerinin pek arzu edilmeyen mekânlara sürgün edilmesiyle tesis edildiğini vurgular. Ona göre ileri kapitalizmin sosyal coğrafyası üzerine yapılacak herhangi bir çalışmada, mutlaka dışlanma sorunu üzerinde odaklanılmalıdır (Sibley, 1995: ix).

Roman topluluklarının işgücü piyasasına, düzenli işlere ve güvenceli yaşam koşullarına erişim olanakları büyük ölçüde yaşadıkları mekânla da ilişkilidir. Sosyal dışlanma kavramının çok boyutluluğu, mekânsal pratikleri de içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan mekânların özellikleri ve bu mekânların toplumsal algıdaki yeri, sosyal dışlanmanın boyutlarını belirlemekte ve dışlanma süreçlerini yeniden üretmektedir. Bu bağlamda Romanlar işsiz, yoksul ya da suça bulaşmış oldukları için sosyo-mekânsal bakımdan

dışlandıkları gibi, sosyo-mekânsal dışlanmışlıklarından dolayı da işsizliğe, yoksulluğa ya da suça itilmektedirler. Roman topluluklar özelinde sosyal dışlanma süreçlerini değerlendirebilmek için öncelikle mekânsal ayrışma dinamiklerini ele almak gerekmektedir.

Genel olarak küresel ve neo-liberal dönüşümlerin etkisi altında şekillenen yeni kentsel düzende, insanlar arasındaki sınıfsal farklılıklar keskinleşmekte, bir kutuplaşma ve ayrışma süreci yaşanmaktadır (Gökçe, 2013: 568). Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, formel işlerin azalması, enformel ekonominin yükselişi ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin artışı, mekânsal ayrışmayı yaratan dinamikler arasında yer almaktadır. Neo-liberal dönüşümlerle birlikte bazı kentsel alanların değerlendirilmesi süreci, üst gelir gruplarına önemli avantajlar sağlamakta, buna karşın orta-alt gelir gruplarının bu avantajlardan yararlanmasını engellemekte ve mekânsal bir ayrışmaya kaynaklık etmektedir. Yoksullar, işsizler, etnik ya da dezavantajlı gruplar ise, öncelikli olarak bu mekânsal ayrışmaya maruz kalan kesimlerdir.

Türkiye’de mekânsal dışlanmaya en çok maruz kalan kitle olarak Romanlar genellikle büyük kentlerin çeperlerinde yaşamaktadırlar. Ancak bunun genelgeçer bir durum olmadığı, kent merkezlerinde yaşayan ve topluma iletişimi güçlü olan Roman gruplarının da bulunduğu dikkat çeken çalışmalar da mevcuttur (Kolukırk, 2005). Benzer şekilde Mischek, yalnızca toplumsal ve mekânsal ayrışma ölçütünden hareket edilerek Romanların bir alt sınıf olarak tanımlanamayacağını belirtmektedir. Zira İstanbul’daki Roman mahallelerinin pek çoğu Avrupa şehirlerinde olduğu gibi kentin diğer semt ve bölgelerinden ayrılmamıştır. Romanların evleri bir mahalle içinde kimi durumlarda serpiştirilmiş halde de bulunabilmekte ve belirgin bir yerleşim kümesi özelliği göstermemektedir (Mischek, 2002: 2-3).

İster kentin iç bölgelerinde ister dış mahallelerinde yaşam sürsünler, sosyo-mekânsal bakımdan dışlanmış olan Romanların toplumun diğer kesimleriyle eşit fırsatlara sahip olamamaları belirgin bir gerçekliktir. Mekânsal ayrışma ve dışlanma süreçleri, mekânsal damgalamayı da beraberinde getirmektedir. Damgalı mekânlarda yaşıyor olmak; buradaki bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişimini büyük ölçüde engelleyebilmektedir. Romanların yoğun olarak yaşadığı mahalleler suça bulaşma, uyuşturucu kullanımı/satıcılığı, her türden kayıtdışılık ve asayişsizlik üzerinden damgalanmakta ve kent yaşamından izole edilerek gettolaştırılmaktadır. Damgalamanın genellikle medya araçları ve kamu görevlilerinin kurdukları dil üzerinden oluştuğunu belirten bazı araştırmacılar, Romanlar ve Roman mahalleleri tanımlanırken kullanılan damgalayıcı dil ve söylemlere dikkat çekmektedir (Akkan vd., 2011: 34). Romanların sosyal ve mekânsal dışlanmaları, damgalayıcı dil sayesinde yeniden üretilmektedir. Roman mahallelerinin yakınından bile geçilmemesi gereken suç bölgeleri

olduğu, bu mahallelerde düzgün insanların yaşamadığı, buraların hırsız ve uğursuzların mekânı olduğu gibi söylem ve tanımlamalar, damgalayıcı dile örnek teşkil etmektedir. Romanların marjinalleştirilme süreçlerine vurgu yapan O'Nions ise, Romanların bir taraftan ilkel-kırsal bir karakter olarak Romantik bir imajla, diğer taraftan da bir sosyal parazit imajıyla karakterize edildiğini dile getirmektedir (O'Nions, 1995: 2).

Suç ve kayıtdışılıkla damgalanmış mekânlarda yaşayan etnik grupların belli bir müddet sonra bu mekânın dışına çıkamaz hale geldikleri, adeta mekâna kilitlendikleri ve yalnızca mekâna sabitlenmiş sosyal ilişki ağlarıyla yaşamlarını sürdürdükleri, ilgili literatürde dikkat çekilen hususlar arasında yer almaktadır (Akkan vd., 2011; Aras, 2009). Sosyal düzenin aslında mekânsal düzene dayalı olarak işlediğini ileri süren Bancroft ise, toplumun dışında ya da kıyısında yaşayan kesimlerin mekânın kullanımı ve yönetimi hususunda kısıtlanmış durumda olduklarını belirtmektedir. Bu kesimler ne buldukları mekânın dışında özgürce hareket edebilmekte ne de mekânı istedikleri gibi kullanabilmektedirler (Bancroft, 2001: 148).

Bütün bunların yanı sıra Romanların yaşadığı konutların nitelikleri ve fizikî çevrenin durumu da dikkate değerdir. Romanların pek çoğunun dar, sıkışık ve elverişsiz konutlarda kalabalık şekilde yaşadıkları, hatta bazı ailelerin çadır, baraka ve el yapımı barınaklarda ikâmet ettikleri belirlenmiştir. Bu evler yetersiz donanıma sahip, konfordan uzak ve yaşamı kolaylaştırıcı ev araçlarından yoksun durumdadır (Marsh & Strand, 2005: 22-23; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 2010: 14).

Bazı büyük kentlerde Roman mahallelerinin rant değeri yüksek bölgelerde konumlanmış olmalarından dolayı bu mahalleler kasıtlı biçimde suç bölgeleri olarak damgalanmakta ve kentin sağlıklı gelişimine tehdit oluşturdukları gerekçe gösterilerek müdahaleye ve dönüştürmeye konu olmaktadır. Türkiye'de 2000'li yıllarda hız kazanan Kentsel Dönüşüm ve Gecekondu Dönüşüm Projeleri, yerel yönetimler ve TOKİ arasında yapılan protokoller üzerinden işlemektedir. Başta İstanbul olmak üzere bazı büyük kentlerin 'küresel kent' olma hedefi çerçevesinde dönüştürülmesi, kısıtlı durumdaki kentsel toprakların rant değerini yükseltmiştir. Bu yüzden alt gelir kategorisinde yer alan toplumsal kesimlerin ve etnik grupların yaşadığı 'değerli' mekânlar ayrıcalıklı konut alanlarına, alışveriş merkezlerine ya da rezidanslara dönüştürülerek üst gelir gruplarına sunulmaktadır. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm dinamiklerini 'soylulaştırma' ve 'yersizleştirme' kavramlarıyla açıklamaya çalışan Çubukçu, 'yeniden inşa edilen mekânların sahiplerinin etnik, sınıfsal ve kültürel bakımdan el değiştirmesi'ni soylulaştırma, 'revize edilen mekânların eski sahiplerinin sosyal ve mekânsal açıdan dışlanmalarını' ise yersizleştirme olarak tanımlamaktadır. Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamaları arasında en önemlilerinden biri sayılan

İstanbul/Sulukule örneğinde mekânın 'etnik bakımdan temizlenmesi', Romanların kültürel ve yaşamsal kapasitelerinin yok edilmesine ve dışlanmışlıklarına yeni boyutlar eklemiştir. (Çubukçu, 2011: 91), Dönüştürme projelerinde Roman mahallelerinin yalnızca bir yaşam mekânı değil aynı zamanda bir geçim mekânı olduğu gerçeğinin göz önüne alınmamasından ötürü, yerinden edilen Romanların geçim stratejilerinin de tehlikeye girdiği belirtilmektedir (Akkan vd.,2011: 37).

Eğitim Sürecinden Dışlanma

Romanlar, eğitim ile olan bağı en kopuk ve zayıf etnik gruplardan biridir. Eğitim basamaklarında ilerleyememek, Romanların eğitime dayalı meslek edinimlerini de engellemektedir. Marsh ve Strand'ın değerlendirmelerine göre,Türkiye'deki farklı meslek kategorileri içinde Roman bir entelektüel, film yapımcısı, yazar, gazeteci, öğretmen ya da öğretim görevlisi, bankacı ya da hesap uzmanı örneğine pek fazla rastlanmamaktadır. Romanların sosyal hayatta tek başarılı kabul edildikleri alan ve hâlâ en fazla prestije sahip oldukları meslek müzisyenliktir. Ancak bu alanda da Romanlar yapımcı, stüdyo direktörü ya da girişimci konumunda değildirler (Marsh & Strand, 2005: 6).

Yetişkin Romanların eğitim düzeyindeki düşüklük ve özellikle de ilkokul sonrasında eğitime devam edememe eğilimi, bir sonraki kuşakta da gözlenebilmektedir. Roman çocukların eğitimle ilgili sorunlarına dair araştırmaların sonuçları, çocukların okula düzenli devam etmediklerini, okul başarılarının düşük ve erken yaşta okulu bırakma vakalarının yüksek oranda olduğunu ortaya koymaktadır (Akkan vd. 2011: 63; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 2010: 12).

Genel olarak Romanların eğitimle bağlarının zayıf olmasında bazı etkenler rol oynamaktadır. Maddî yetersizlikler okula devam etmenin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Okula tam zamanlı devam etme oranı düşüktür. Ailenin maddî yetersizliği, en başta erkek çocukları erken yaşlarda aile bütçesine katkı sunmaya zorlamaktadır. Sorumluluğu erken yaşta üstlenen çocuklar babaları, ağabeyleri ya da amcalarıyla birlikte çalışmaya gittikleri için eğitimden kopmaktadırlar. Kız çocuklarında istikrarlı biçimde okula devam etme oranı ise daha düşüktür. Kızlar evde çocuk bakımı, ev işlerinin yürütülmesi ya da dışarıda çiçek satıcılığı vb. ile görevlendirildikleri için, eğitim sürecinden daha erken bir evrede kopmaktadırlar. Kızların okutul(a)mamasında geleneksel sebepler ağır basmaktadır. Romanlar arasında erken yaşta gerçekleştirilen evlilikler önemli bir sosyal sorundur ve bu durum gençlerin erken yaşta eğitimden kopmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak araştırma bulguları Roman çocukların, ekseriyetle evlilik dolayısıyla okulu bırakmadıklarını, evlilik öncesinde zaten maddi sebeplerden ötürü okuldan ayrılmış durumda olduklarını göstermektedir.

Eğitim ile bağların zayıf kalmasındaki en önemli etkenlerden biri de Roman çocukların okullarda ayrımcı ve dışlayıcı muamelelerle karşılaşmalarıdır. Romanların yaşadığı dışlanma süreçlerinin eğitim alanındaki tezahürünün iki şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir. Birincisi Roman çocukların okul sıralarında Roman olmayan çocuklar tarafından, ikincisi ise okul yönetimleri tarafından dışlanmalarıdır. Türkiye'deki okullarda ayrı sınıf uygulaması söz konusu olmadığı için çocukların karma sınıflarda eğitim gördüğü ve Roman olanlarla olmayanların sayısal oranlarının değişebildiği dile getirilmektedir. Roman çocukların ağırlıklı olduğu okullarda diğer çocukların velileri genellikle çocuklarını başka okullara nakletme eğiliminde olmaktadır. Nakiller sonrası mevcut okulların 'Roman/Çingene okulu' şeklinde damgalanarak daha az kaynak aldığı ve hizmete değer görüldüğü belirtilmektedir. Okul yöneticilerinin bazen bu nakli açıkça teşvik ederek 'Roman okulu' imajının oluşmasına katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir (Akkan vd.,65; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 12; Marsh&Strand, 2005: 21).

Roman çocukların eğitimden soğumasında etkili olan ancak pek fazla tartışılmayan bir diğer etken ise ders müfredatlarının ve ders kitaplarının içeriğidir. Marsh ve Strand'a göre, Roman çocukların gözünde kendilerine verilen eğitimin içeriği boş ve anlamsızdır. Çünkü ders konularında Romanlar, kendi hakları olan bir kültürel grup olarak tanımlanmamaktadır. Aksine Romanların ders müfredatlarındaki görünüşleri stereotipik temsillerle ve diğer öğrenci ya da eğitimcilerin ürettikleri önyargılarla sınırlı kalmaktadır. Ders kitapları da Roman stereotipini yeniden üretmeye katkıda bulunarak önyargıları pekiştirebilmektedir (Marsh&Strand, 2005: 22). Son olarak Roman çocukların önünde okumuş, meslekî kariyeri ve toplumsal statüsü olan rol modellerinin olmayışı da eğitime duyulan ilgiyi zayıflatmaktadır. Roman çocukların kendilerini iyi eğitim görmüş kişilerle değil de müzisyenlerle özdeşleştirmeleri, onların okumak yerine bir an önce ünlü olma isteklerini kamçulamaktadır. 'Mahalle Etkisi' olarak kavramsallaştırılan bu kısır döngü, eğitimsizlik sarmalını pekiştiren bir işlev yerine getirmektedir (Aşkın, 2011: 68).

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın Amacı ve Tasarımı

Dünya'da ve Türkiye'de Romanlar hakkında sosyal bilimler alanında farkı temalardan yola çıkılarak gerçekleştirilmiş dikkate değer bir araştırma-inceleme külliyatı mevcuttur. Türkiye'nin farklı bölge ve kentlerinde yaşayan Romanların toplumsal yaşam koşullarına ilişkin yapılmış çalışmalar, bu topluluğun sosyolojik profilini ortaya koyma yönünde mesafe katedilmesini sağlamıştır. Ancak Aydın il merkezi ve ilçelerinde yoğun bir Roman nüfus bulunmasına karşın şimdiye dek sosyolojik bir araştırmanın yapılmamış olması

bu konuda bir eksiklik oluşturmaktadır. Bu araştırmada söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Romanların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, mekânsal ve eğitimsel koşulların ele alınması ve bir durum tespiti yapılması hedeflenmektedir. Romanların yukarıda sözü edilen koşullarına ilişkin alan araştırmasından elde edilen veriler ilişkilendirilecek ve sosyolojik açıdan değerlendirilecektir.

Romanların yaşadıkları bölgelere göre, yaptıkları işler, gelir düzeyleri, yaşam biçimleri vb. yerel ölçekteki sosyolojik örüntüleri farklılık arz edebilmektedir. Yerel ölçekteki farklılıkların belirlenmesi, Romanlar hakkında genel bir profilin oluşturulması açısından dikkate alınması gereken önemli bir husustur.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Romanların sosyo-ekonomik özellikleri ve dışlanma süreçleri üzerinde durulduğu için, örneklemin belirlenmesinde katılımcıların işgücü piyasasına dahil olmaları koşulu esas alınmıştır. Romanların işgücü piyasasındaki kırılma ve eğreti konumları, onları 'çalışan işsizler/yoksullar' kategorisine sokmaktadır. Romanlar mutlak anlamda işsiz değildirler ancak yaptıkları işlerin geçiciliği ve güvencesizliği, bu kitlenin kalıcı bir biçimde işsizlik/yoksulluk koşullarında yaşamasına yol açmaktadır. Romanların içinde bulunduğu 'çalışan işsizler' kategorisi, sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerinin analiz edilmesinde oldukça işlevsel bir kategoridir.

Bu çalışmada Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ortaya koymaya dönük olarak, Aydın ili Merkez Ilıcabaşı Mahallesi, kendilerini 'Roman' olarak tanımlayan 42 kişiyle yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde 2012 yılı Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Araştırma, ön çalışmalar sonucunda Aydın il merkezinde Romanların yoğun olarak yaşadığı Ilıcabaşı Mahallesi gerçekleştirilmiştir. Adı geçen mahallede Romanlar dışında göçmenler, az sayıda da olsa Kürtler ve yerli halktan insanlar da yaşadığı için elimizde Roman nüfusuna ilişkin kesin sayısal veriler mevcut değildi. Muhtarla, mahalledeki etüt merkezi ve Roman Dernekleri yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda, Romanların Ilıcabaşı Mahallesi yoğunlaştıkları takriben 200 hanelik bir bölge tespit edildi. Bu bölgede araştırma amacına uygun olarak hanelerde işgücü piyasasında yer alan 18 yaş üstü kişilerle görüşme yapılmıştır. İşgücü piyasasında yer aldıkları varsayımıyla kadınların araştırmada 1/4 oranında temsil edilmeleri dikkate alınmıştır. Bölgedeki 200 hane taranırken işgücü piyasasında yer almayan ve görüşmeyi reddeden kişiler dışında, araştırmanın amacına uygun olarak işgücü piyasasına katılım kriterinden hareketle, her haneden bir kişi olmak üzere toplam 42 kişiyle görüşme yapılmıştır.

Araştırma kapalı ve açık uçlu soruların yer aldığı bir görüşme formu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda, tematik olarak katılımcıların demografik ve sosyal özelliklerini, ekonomik koşullarını, yaşadıkları yerin sosyo-mekânsal özelliklerini ve eğitim durumlarını belirlemeye dönük sorulara yer verilmiştir. Pilot uygulama sonrasında gerçekleştirilen görüşmelerde, açık uçlu sorulara cevap verirken katılımcıların serbest konuşmalarına olanak sağlanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler ya sokakta ya da hanelerde gerçekleştirilmiş, serbest beyanları not tutularak kaydedilmiştir. Gözlem amacıyla mahalleye yapılan rutin ziyaretler sırasında mahalle muhtarıyla, etüt merkezi yetkilileriyle ve mahalle bakkalıyla görüşmeler de yapılmıştır.

Demografik ve Sosyal Veriler

Cinsiyet

Katılımcılardan 10'u kadın 32'si erkektir.

Yaş Durumu

Katılımcılardan on dokuzu 19-29, on üçü 30-39, altısı 40-49 ve dördü ise 50-59 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların işgücü piyasası içinde bulunuyor olmaları araştırmada temel alındığı için, katılımcıların önemli bir kısmı genç yaş kategorisinde yer almaktadır.

Doğum Yeri

Katılımcılardan 40'ı Aydın, 1'i Manisa ve 1'i de Almanya doğumludur. Katılımcıların neredeyse tümü, uzun süredir bu bölgede ikamet etmektedir.

Medeni Durum

Katılımcılardan 36'sı evli, 4'ü bekâr, 1'i dul ve 1'i de boşanmış durumdadır.

Eğitim Durumu

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında 5'inin ilkokuldan terk, 23'ünün ilkokul mezunu, 13'ünün ortaokul mezunu, 1'inin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Genel durum değerlendirilecek olursa, katılımcıların %66'sının eğitim düzeyi terklerle beraber ilkokul seviyesinde kalmaktadır. İlkokul -zorunlu eğitim süreci- sonrası öğrenime devam etme oranı çok düşüktür. Eğitimle ilgili bu veriler, konuyla ilgili daha önce yapılmış diğer sosyolojik alan araştırması sonuçlarıyla uyusmaktadır.

İlk evlilik yaşı

Katılımcılardan 2'si 12-15 yaş arasında, 15'i 16-18 arasında, 18'i 19-25 arasında ve 3'ü de 26 yaş üzerinde evlilik yapmıştır. Katılımcılardan 4'ü henüz bekârdır. 12-15 yaş arası evlilik yapan 2 kişi kadındır ve kadınlardan 26 yaş üzeri evlilik yapan yoktur. Evlilik yaşının yoğunlaştığı yaş aralığı 16-25 yaş arasındır. Görüldüğü üzere, evlilik yaşı, katılımcılar arasında genel olarak oldukça genç denilebilecek bir aralığa tekabül etmektedir. Roman topluluklarının tipik özelliği olan erken evlilik, en başta kadınlar olmak üzere araştırma grubunun genelinde karşımıza çıkan bir durumdur

Çocuk Sayısı

Katılımcılardan 4'ü bekârdır. 3'ünün çocuğu yoktur. 10'u 1 çocuk, 15'i 2 çocuk, 10'u ise 3 ve daha fazla çocuğa sahiptir.

Aydın'da İlk Yerleşim Yeri

Katılımcılardan 39'u ilk yerleşim yeri olarak Ilıcabaşı Mahallesi'ne yerleştiklerini, 3'ü ise ilk başta başka mahallelerde yaşamış olduklarını belirtmiştir.

Mahallede İkâmet Süresi

Katılımcılardan ikisi 5 yıl, sekizi 15 yıl, on altısı 25 yıl ve on altısı ise 35 yıl ve daha uzun süreden beri mevcut mahallede bulunduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı uzun yıllardır bu mahallede yaşamaktadır. Bu durum katılımcıların Aydın'da da 'Roman Mahallesi' olarak tanınan ancak aslında Romanlar dışında göçmen ve yerli halkın da ikâmet ettiği Ilıcabaşı Mahallesi'ne mekânsal bakımdan sabitlendiklerinin göstergesidir.

Çocukların Eğitim Durumu

Katılımcılardan 4'ü bekâr, 3'ü de çocuksuz olduğu için bu soruyu cevapsız bırakmıştır. 14 katılımcının çocuğu okula devam etmektedir ancak 21 katılımcının çocuğunun çeşitli sebeplerden dolayı okulla bağlantısı kesilmiştir.

Hanehalkı Büyüklüğü

Romanların %16,7'si 1-3 kişinin yaşadığı evlerde, %54,8'i 4-6 kişinin yaşadığı evlerde, %21,4'ü 7-10 kişinin yaşadığı evlerde ve %7,1'i 10 ve üstü kişinin yaşadığı evlerde ikamet etmektedir. 4 ve üzeri kişinin tek bir konutta ikâmet etme oranı toplam %83,32'dir. Bu oran bize konutlardaki nüfus

yoğunluğunun hayat şartlarını zorlaştıracak ölçüde fazla olduğunu göstermektedir.

Ekonomik Yaşam: İşgücü Piyasasına Katılım, Yapılan İşlerin Türü ve Elde Edilen Gelir Miktarı

Yapılan İş

Tablo-1 Katılımcıların Yaptıkları İşlerin Türü

Yapılan İşin Türü	Sayı	Yüzde (%)
Sepet Örmeciliği	21	50
Hamallık/Kömür Taşıma	6	14.29
Çiçekçilik/Falcılık	4	9.52
Temizlik Görevliliği	3	7.14
Büfe İşletmeciliği	2	4.76
Ev Temizliğine Gitme	6	14.29

Katılımcıların en fazla yoğunlaştıkları iş türü sepet örmeciliğidir. Katılımcıların yarısı tarafından yapılan bu iş, geleneksel olarak babadan oğula intikal eden ve emek-yoğunluklu bir iştir. Son zamanlarda teknolojik gelişmelerin ve küresel üretim dinamiğinin emek maliyetlerini azaltan ve ürün fiyatlarını düşüren etkisi, bu iş alanında da kendini göstermiş ve sepetçilik daha önce olduğu gibi kazanç getiren bir iş olmaktan çıkmıştır. Aydın'ın tatil bölgelerine yakınlığı dolayısıyla Romanlar genellikle hasırdan sepetler ya da çeşitli ev eşyaları yaparak, plaj hasırları ve şemsiyeleri üreterek geçimlerini sağlamaktadırlar. Ancak Ilıcabaşı Mahallesi Muhtarının da ifade ettiği gibi 'Çin malı hasır ürünlerin piyasayı ele geçirmesiyle Roman vatandaşlar bununla da geçimlerini sağlayamaz olmuşlardır' (URL: 1). Dolayısıyla yeterli eğitim ve meslekî donanımdan yoksun olan katılımcıların transfer olduğu iş alanları hamallık ya da taşımacılık gibi emek-yoğun ve vasıf gerektirmeyen işler olmuştur. Aydın'da büyük kentlerde olduğu gibi, geri dönüşüm endüstrisi bağlamında çöp toplama/ayırıştırma işi, yaygın bir işkolu durumunda değildir. Ayakkabı boyacılığı da benzer şekilde yoğunluk arz etmemektedir. Bu bakımdan Romanların iş alanları büyük kentlerdekinden farklı bir örüntü sergilemektedir.

Yapılan İşin Süresi

Katılımcıların kaç yıldan beri mevcut işlerini devam ettirdiklerini saptamaya dönük bu soruda dokuz katılımcı düzenli bir işe sahip olmadıkları için istikrarlı bir çalışma süresinden de bahsedemeyeceklerini belirtmiştir. On katılımcı 5 yıldan daha az süre, yedi katılımcı 5 yıl, altı katılımcı 15 yıl ve on katılımcı ise 25 yıldan bu yana mevcut işinde çalıştığını beyan etmiştir.

İş Bulma Kanalları

Mahallede yaşayan Romanlar arasında en yaygın iş olan Sepet örmeciliğiyle uğraşan 21 kişi, bu işin zaten dede-baba mesleği olduğunu ve büyüklerden kendilerine intikal ettiğini belirtmişlerdir. Hamallık/kömürcülük yapan 6 kişi eş, dost ve komşu yardımıyla, temizlik görevliliği yapan 3 katılımcı İŞKUR vasıtasıyla, büfe işleten 2 katılımcı ise kendi imkânlarıyla iş bulduklarını dile getirmiştir. Geri kalan 10 katılımcı kadındır ve yaptıkları işler düzenli ve istikrarlı değildir. Çiçekçilik/falcılık ya da evlere temizliğe gitme işi enformel sosyal ağlar yoluyla bulunan işlerdir. Aslında genel olarak bütün katılımcıların iş bulma kanallarına bakıldığında, yapılan işler formel nitelikli işler olmadığı için işlere erişim de formel kanallar yoluyla gerçekleşmemektedir. İşe erişim, işverenle bağlantı kurma ve iş hakkında bilgilenme, enformel nitelikteki sosyal ağlar yoluyla sağlanmaktadır. Komşuluk, akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri ve aynı etnik kökenden olma, istihdama erişimde hayatî önem taşımaktadır. Ev temizliği işi, mahalledeki kadınların geçim stratejileri bağlamında değerlendirilebilecek bir iş türüdür ve bazı bakımlardan da kadın dayanışmasını yansıtmaktadır. Ev temizliği işi çıktığı zaman temizliğe iki kadın bazen birlikte giderek hem iş yükünü paylaşmakta hem de ücreti bölüşmektedirler. Yeri geldiğinde aralarında iş paslaşması da yapmaktadırlar. Ancak mahallede genel olarak kadınların çalışma hayatına katılımı sınırlıdır. Çocuk bakımı ve ev işlerinin yürütülmesi kadınların birincil görevleridir. Kadınların evlilik yaşı çok küçüktür ve genellikle kocaları çalışmalarına izin vermemektedir. Bu durum Roman kadınların hem etnik kökenleri hem de cinsiyetleri açısından işgücü piyasasında çifte dezavantajlı bir konumda bulduklarını göstermektedir.

Aylık Gelir

Tablo-2 Aylık Gelir

Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli işe ve gelire sahip olmayanlar	9	21.43
200 TL ve altı	7	16.67
200-400 TL.	8	19.05
400-600 TL.	13	30.95
600 TL ve üstü	5	11.09

Tablo-3 Hane içi Aylık Gelir

Hane İçi Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
Cevapsız	1	2.4
200 TL ve altı	6	14.3
200-400 TL.	15	35.7
400-600 TL.	11	26.2
600 TL. ve üstü	9	21.4

Her iki tablodan da görüleceği üzere katılımcıların hem kendi aylık gelirleri hem de hane içi aylık gelirleri oldukça düşüktür. Düzenli bir işe ve gelire sahip olmadığını belirten 9 kişi mevcuttur. Elde edilen ortalama gelir 200-400 TL. ve 400-600 TL. aralığında yer almakta, 600 TL. üzeri gelir elde eden katılımcı sayısı sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla elde edilen ortalama hane geliri asgarî ücretin de altında kalmaktadır. Bu alan araştırmasının yapıldığı dönemde (Aralık 2012), TÜRK-İŞ' in açıklamış olduğu rakamlara göre, 4 kişilik bir aile için Türkiye'de açlık sınırı 985 TL., yoksulluk sınırı ise 3208 TL.dir (URL: 2). Katılımcıların aylık gelirleri açlık sınırının dahi oldukça altındadır.

Aşağıdaki tabloda ise ailede çalışan kişi sayısının bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Aile bireylerinden çoğu çalıştığı halde, hane içi aylık gelirin düşük

seviyede olması dikkat çekmektedir. Bu veri diğer aile bireylerinin düzensiz ve düşük gelirli işlerde çalıştıklarını dolaylı olarak ortaya koymaktadır.

Tablo-4 Ailede Çalışan Kişi Sayısı

Ailede Çalışan Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde (%)
Yalnızca kendi çalışanlar	11	26.19
Eşi de çalışanlar	15	35.71
Oğlu da çalışanlar	3	7.14
Diğer aile fertleri de çalışanlar	13	30.95

Mevcut İşten Farklı İş Arayışı

Katılımcılardan 2'si şu andaki işinden önce garsonluk yaptığını, 2'si taşeron bir firmada çalıştığını söylemiş ancak daha sonra Roman kimliklerinden dolayı işlerine son verildiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan birisi güvenlik görevliliğine, biri otele, biri belediyeye, biri de bir firmaya bekçi olarak başvurduğunu ifade etmiş ancak Roman olduklarının öğrenilmesi üzerine reddedildiklerini beyan etmiştir. Görüşmeler esnasında 'Romanız diye bize iş vermek istemiyorlar' ifadesi, katılımcıların en sık telâffuz ettiği ifadeydi. Katılımcılar dış görünüşleri ve ten renkleri dolayısıyla ya da dış görünüm ayırt edici değilse, ikâmetgâh adreslerinden dolayı iş başvurularının kabul edilmediğinden yakınmaktadırlar. Ilıcabaşı Mahallesi Muhtarı, güvendikleri bir mahalle sakininin iş bulması için İŞKUR üzerinden bir işyerine yönlendirildiğini, ancak işyerinin 'eleman aramıyoruz' gerekçesiyle kişiyi geri çevirdiğini kendisiyle yapılan yüz yüze görüşmede ifade etmiştir. Ertesi gün aynı iş ilânının devam etmesi üzerine kendisinin kurum yetkilileriyle bizzat görüşerek iş arayan kişiye kefil olduğunu belirttiğini söyleyen muhtar, üç kez aynı kişinin aynı işyeri tarafından reddedildiğini beyan etmiştir. Ancak Belediye Başkanının mahalledeki 25 Romanı dönemlik de olsa bir işe yerleştirdiği görüşmelerimiz sırasında edindiğimiz bir bilgidir.

Buradaki örneklerde de görüldüğü üzere, kişilerin iş becerileri ya da çalışma performansları henüz değerlendirmeye bile alınmadan ten rengi, konuşulan dil, kullanılan aksan ya da etnik kökene bakılarak işe erişimlerinin engellenmesi yani iş piyasasından dışlanması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca istihdam edilirken kişilerin işverenler tarafından adrese dayalı bir

ayrımcılığa tâbi tutulması, elde kesin veriler olmasa da, sıkça gündeme gelen bir vakıadır (Akkan vd., 2011: 52).

Düzenli Bir İşe Sahip Olamama Gerekçeleri

Niçin düzenli bir işe sahip olamadıkları sorulduğunda, katılımcılar çoğunlukla eğitim düzeyinin düşüklüğüne ve meslekî yeterliliklerinin olmayışına vurguda bulunmuşlardır. Katılımcıların bir kısmı da düzenli işlere erişememelerinde Roman kimliklerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların küçük bir kısmı sağlık sorunlarından ötürü düzenli bir işte çalışamayacaklarını ifade etmiştir.

Katılımcıların pek çoğu mutlak anlamda işsiz değildir ve herhangi bir işte çalışmaktadır, ancak çalışılan işlerin düzensiz, kayıtdışı, güvencesiz ve düşük geliri özelliği bu kitleyi 'çalışan yoksullar' kategorisine sokmaktadır. Wilson (Wilson,1998:1), bazı Amerikan metropollerinde yaşanan kentsel yoksulluğa ilişkin olarak yaptığı çalışmada, ırk ve etnik kökene dayalı olarak ayrılmış getto bölgelerinde yaşayan yetişkinlerin kronik işsiz, işten çıkarılmış ya da hiçbir zaman işgücüne katılamamış durumda oldukları tespitinde bulunmuştur. Bunu küresel ekonomide 'işlerin yok olması' şeklinde kavramsallaştıran Wilson, yeni dönemde yoksulların 'mutlak anlamda işsiz' olmadıklarına fakat formel emek piyasasıyla herhangi bir bağlarının bulunmadığına vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte bu yoksul kitle, ücretsiz ev işlerinden gelir getirici enformel ve hatta illegal ekonomik faaliyetlere kadar geniş bir yelpaze arz eden çalışma türlerine katılım göstermektedir. Benzer durum Romanlar için de geçerli olmaktadır.

Yapılan İşe Yönelik Algı

Tablo-5 Yapılan İşe Yönelik Değerlendirmeler

Yapılan İşe Yönelik Değerlendirmeler	Sayı	Yüzde (%)
İşinden memnun olanlar	6	14.29
İşi ağır koşullar içerdiği için memnun olmayanlar	10	23.81
Sağlıksız ve güvencesiz koşullarda çalıştıkları için memnun olmayanlar	2	4.76
Düşük ücret yüzünden memnun olmayanlar	20	47.62
Kötü muameleye maruz kaldığı için işinden memnun olmayanlar	4	9.52

Katılımcıların yaptıkları işten memnuniyetsizliklerinde en fazla etkili olan faktör ücretlerin düşüklüğüdür. Teorik kısımda da sıkça değindiğimiz gibi Romanların yaptıkları işler çoğunlukla vasıfsız, güvencesiz, enformel ve düşük ücretli işlerdir. Toplumda hemen hemen hiçbir kesim tarafından sahiplenilmeyen, tercih edilmeyen hatta hor görülen ağır ve yıpratıcı işler adeta Romanların işi sayılmaktadır. Katılımcılar arasında işlerin enformelliği, yıpratıcılığı ya da güvencesizliğinden daha ziyade ücretlerin düşüklüğü önemli bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Bu durum ise yaşanan derin yoksulluğun bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Gelirin Harcama Kalemleri

Tablo-6 Elde Edilen Gelirin Harcama Kalemleri

Elde Edilen Gelirin Harcama Kalemleri	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli geliri olmayan	1	2.38
Gıda harcamaları	29	69.04
Kira-faturla harcamaları	6	14.28
Hane halkının ihtiyaçları	4	9.52
Diğer ihtiyaçlar	2	4.76

Tablodan da izlenebileceği gibi, katılımcılardan büyük çoğunluğu, elde ettiği geliri gıda harcamalarına yatırmaktadır. Düşük gelirli hanelerde elde edilen gelirin neredeyse tamamının tüketim harcamaları için sarf edildiği bilinen bir durumdur. Tüketim harcamalarında birinci sırayı da gıda tüketimi almaktadır. Harcama kalemlerinde kira giderlerinin düşük bir oranda olması, katılımcıların önemli bir kısmının kiralık evde yaşamadıklarını göstermektedir. Katılımcılardan belli bir yaşın üstünde olanların evleri kendine aittir. Genç ve evli erkekler çoğu zaman, ayrı bir ev açmak yerine ebeveynlerine ait olan evlerde, eve yeni bir oda eklemek suretiyle ikâmet etmekte ve böylelikle kira ödemekten kurtulmaktadırlar.

Sosyal Güvence Durumları

Katılımcılardan 6'sının (%14,29) herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. 32'sinin (%76.19) yeşil kartı mevcuttur. 2 katılımcı (%4.76) SSK'lı diğer 2 kişi (%4.76) ise BAĞKUR'ludur. Katılımcıların sosyal güvence durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak yeşil kartlı oldukları görülmektedir. Yeşil

kart ülkemizde hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı bulunmayan ve ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin devlet tarafından karşılanması için verilmektedir. Katılımcıların düzenli bir iş ve gelire sahip olamamaları, sosyal güvenceden de yoksun olmaları sonucunu doğurmaktadır. Sosyal güvencenin olmayışı sağlık hizmetlerinden ve tıbbî bakımdan da sınırlı düzeyde faydalanmaya yol açmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda da sosyal güvence bağlamında Romanların çoğunlukla yeşil karttan faydalandıkları tespit edilmiştir (Aras.2009: 86; Eryılmaz vd 2009: 432; Akkan vd, 2011: 73-75). Yeşil kart uygulaması sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta ancak sağlık sorununun niteliğine bağlı olarak, ikinci derece sağlık kuruluşlarına erişimde yaşanan sıkıntılar, Romanlar açısından tedavi sürecinde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Alınan Sosyal Yardımlar

Katılımcıların sosyal yardım alıp almadıklarını tespit etmeye dönük bu soruda 19 katılımcı (%42,86) yardım aldığını belirtmiş, 23 katılımcı ise (%54,76) yardım almadığını beyan etmiştir. Düzenli bir işe ve gelire sahip olmayan katılımcıların geçim stratejilerinden en önemlisi sosyal yardımlardan faydalanmadır. Ekonomik açıdan hayatta kalabilmek için belediyeden ya da muhtarlıktan gelen yardımlara bağımlı durumdadırlar. Ancak katılımcılardan önemli bir kısmının yardım alamadığı da tespit edilmiştir. Yardım alamamaktan şikâyetçi olan katılımcılar beyanlarıyla şu noktalara işaret etmişlerdir:

'Yetkililer yeterli araştırmayı yapmıyorlar, bazen derdimizi bile anlatamıyoruz. Anlamadan dinlemeden yardım talepleri geri çevriliyor.'

'Yardımlar sırf yaptık görünmek amacıyla yapılıyor, her seferinde belli kesimler yardım alıyor diğerleri dışarıda kalıyor.'

'Yardıma ihtiyacımız yok, almadık almayız da.'

'Yardım değil bize iş versinler, iş için gittiğimde geri çevrildiğim kapıdan niye yardım alayım ki.'

Beyanlara göre sosyal yardımlara erişim konusunda sıkıntı söz konusudur. Bazı kesimlerin yardımlardan yararlanıp bazılarının yararlanamaması, yardım dağıtımında yeterli düzeyde araştırma yapılmaması sistemin güvenilirliğini tehlikeye düşürmektedir. Görüşmeler esnasında yardımların bazen siyasî amaçlara alet edildiği, yoksul kitlenin durumunun nesnel ölçütlere göre değerlendirilmediği yönünde katılımcılardan bilgiler edinilmiştir. Hatta bu bağlamda birkaç katılımcı belediye ya da muhtarlığa kırıncılıkları yüzünden 'yardıma ihtiyacımız yok' beyanında bulunmuştur. Âdil bir biçimde dağıtılsa bile, sosyal yardımlar mevcut kitlenin işsizlik, düzensiz/düşük gelir ve yoksulluk döngüsünden kurtulmasını sağlayamamaktadır. Yardımlar her

seferinde muhtaç bir kitle yaratılmasına ve yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Sosyal yardımlara bağımlılık, sorunları çözme yönünde değil, erteleme yönünde bir işlev yerine getirmektedir.

Yardım alan 19 katılımcıdan 7'si (% 16,67) yemek yardımı, 9'u (%21,43) yakacak yardımı, 3'ü ise (%7,14) ağırlıklı olarak para yardımı almaktadır. Aynı zamanda görüşmeler esnasında edinilen bilgiye göre, belediye tarafından yine belediyenin araçlarıyla mahalleye günlük düzenli bir öğün yemek dağıtımı yapılmaktadır.

Belediye Hizmetlerinin Sunumu ile ilgili Düşünceler

Katılımcılardan 35'i mahalleye belediye tarafından yapılan hizmetlerden memnuniyetini dile getirirken 7 katılımcı hizmetlerden memnun olmadığını belirtmiştir. Hizmetlerden memnun olan katılımcıların beyanları şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

'Başkanımız diğer mahallelere göre bize daha çok ilgi gösteriyor.'

'Eski belediyelere göre şimdi her şey çok daha iyi.'

'En büyük yardımı 25 kişiyi işe alarak yaptı.'

'Memnunuz ne diyebiliriz ki başkanımız sağolsun.'

'Hizmetlerin eksikliğinden şikâyet eden bir kadın katılımcının ise beyanı şu şekildedir:

'Memnunuz ama bize ev yapsınlar, normal insanlar gibi güzel evlerde oturalım.'

Mahallenin ve katılımcıların belediye hizmetlerine erişim noktasında önemli bir problem yaşamadıkları, hizmetlerin sunumunda mahalleye yönelik bir ayrımcılığın söz konusu olmadığı, çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar ise, belediye hizmetlerinin kısmen de olsa partizan amaçlarla yürütüldüğünü beyan etmiştir. Ancak mahallede gençlerin ve çocukların boş zamanlarını geçirebilecekleri herhangi bir sosyal aktivite alanının olmayışı da dikkat çeken bir durumdur. Mahallenin tek çocuk parkındaki oyuncakların çok eski olması, yetkililerin uzun süreden beri bu bölgeyle ilgilenmediklerinin bir göstergesidir. Anne- babalar da 'çocukların oynayacağı bir park bile yok' şeklindeki yakınmalarıyla durumu ifade etmeye çalışmışlardır.

Romanların Mekânsal Konumları: Mekânsal Ayrışma ve Dışlanma

Mahalleden Memnuniyet Durumu

Katılımcıların bu mahallede yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorgulandığında, mahalleden memnuniyetini dile getiren önemli bir kesimin yanı sıra 'memnun olmak zorundayım' şeklinde bir yaklaşım sergileyenler de olmuştur. Bir katılımcının 'gözümü burada açtım, burada doğdum burada öleceğim, yaşıyıp gidiyoruz' şeklindeki beyanı, Romanların mekânsal bakımdan alternatifsizliğini gözler önüne sermektedir. Nitekim katılımcıların çoğu kendi yaşam tarzlarına en uygun yerin bu mahalle olduğunu dile getirmiştir. Bunun yanı sıra mahalle ile ilgili hoşnutsuzluklarını dile getiren belli bir kesim de mevcuttur.

Tablo-7 Memnun Olma Gerekçeleri

Mahalleden Memnuniyet Gerekçeleri	Sayı	Yüzde (%)
Mahallede yaşayanlarla ekonomik benzerlik	2	4.76
Veresiye alışveriş imkânı	2	4.76
Aynı etnik kökenden insanlarla bir arada olma	16	38.10
Sıkı komşuluk ilişkileri	22	52.38

Katılımcılardan önemli bir kısmının mahalleden memnuniyeti mekânsal değil sosyal bağlamda ele alınmalıdır. Zira sıkı komşuluk ilişkileri ve sosyal dayanışma, katılımcıların zorlu ekonomik koşullara göğüs gerebilmelerinin neredeyse tek yolu gibidir. Yine katılımcıların önemli bir kısmı aynı etnik kökenden olan insanlarla bir arada yaşadıkları için mahalleden memnun olduğunu belirtmiştir. 2 katılımcının veresiye alışveriş imkânına değinmesi anlamlıdır. Gelir düzeyinin çok düşük, yaşam koşullarının ise çok ağır olduğu bir ortamda mahalle bakkalından veresiye alışveriş yapabilme imkânı, ailelerin geçim stratejileri açısından önem arz etmektedir. Görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, yeri geldiğinde bakkaldan bir kaşık salça, 1 TL.lik yağ alınabilmesi, geçimin 'günü kurtarmak' üzerine inşâ edildiği bir ekonomik ortamda önem taşımaktadır.

Tablo-8 Memnun Olmama Gerekçeleri

Memnun Olmama Gerekçeleri	Sayı	Yüzde (%)
Temizlik Problemi	5	11.90
Gerekli imkânların sunulmaması	12	28.57
Mahalleye dönük dışlayıcı tutumlar	19	45.23
Diğer sebepler	6	14.28

Katılımcıların memnuniyetsizliklerindeki en temel etkenin mahalleye dönük dışlayıcı tutumlar olması önemli bir noktadır. Gerekli imkânların sunulmamasından kasıt, mahalleye getirilen hizmetler veya yapılan yatırımlarla ilgilidir. Özellikle sağlıksız konutlar, temizlik ve hijyenden uzak bir çevre, sosyal alanların yokluğu vb. katılımcıların sıklıkla dile getirdikleri sorunlardır.

Kentte Mahalleye Yönelik Dışlayıcı Tutumlar

Katılımcılara yaşadıkları kent içinde oturdukları mahalleye yönelik dışlayıcı/ayırıcı tutum ve davranışların olup olmadığı sorulduğunda, 8 katılımcı mahalleye yönelik dışlayıcı bir tutumla karşılaşmadığını, 34 katılımcı ise dışlayıcı tutumlarla karşılaştığını belirtmiş ve şu beyanlarda bulunmuştur:

'Bizi hep yargılıyorlar, birkaç kişinin hatasını tüm mahalleye mal ediyorlar.'

'Romanız diye ayırıyorlar bizi ama biz kötü insanlar değiliz, ayrımcılık olmasın.'

'Mahallenin adı çıkmış, ayrımcılık olmaz mı? Bu yüzden mahallenin dışına adım atmak istemiyorum.'

'Seve seve askerlik yaptım, vergimi verdim, ben bu mahallenin bu ülkenin insanıyım. Ben kendimi Türk gibi hissederken onlar bizi dışlıyorlar.'

'Mahallede kötü işlerle uğraşan gençlerimiz var ama onların hatalarını tüm mahalleye mal ediyorlar, zaten bu kötü işler de hep işsizlikten, bizi dışlamasınlar bize iş versinler.'

Başka bir Mahallede Yaşama İsteği

Bu konuda 25 katılımcı başka bir mahallede yaşamak istediğini belirtirken 17 katılımcı mahalleden ayrılmayı düşünmediğini dile getirmiştir.

'Evet başka bir mahallede yaşamak isterdim, çünkü bu mahalleyi dışlıyorlar.'

'Başka bir mahallede yaşamak isterdim ama mahalle olarak değil daha güzel bir evim olsun diye.'

'Gencim, işim olsun evleneyim, kendime başka mahallede daha güzel bir hayat kuracağım.'

'Oğlumun geleceği için buradan gitmek istiyorum.'

'Komşularımın aynı olduğu başka bir mahallede güzel evlerde yaşamak isterdim.'

'Gitme imkânım oldu ama gitmedim, mahallemi ve insanını seviyorum.'

Beyanlardan anlaşılabilceği gibi katılımcılar, komşuların ve insanî ilişkilerin aynı kaldığı ancak daha iyi bir fizikî çevre ve daha konforlu konutlara kavuşabilecekleri bir ortamın arayışı içindedirler.

Mekânsal bakımdan dışlanmaları, Romanlara içe dönük ve izole bir yaşam biçimini dayatırken, bu durum bir hayatta kalma stratejisi olarak onları mekânsal yoğunlaşmaya yöneltmiştir. Bazı araştırmalara göre Romanların kendileriyle her bakımdan benzer olanla bir arada yaşama isteği, konut piyasasından dışlanmanın ve ayrımcılığın zorunlu bir sonucudur. Ancak mekânsal yoğunlaşma bir gönüllülüğü de içermektedir. Güven duyma, dayanışma ve yardımlaşma, işbirliği, yalnızlığı azaltma, kimliğin korunması ve kültürün yaşatılması, gönüllü bir birlikteliğin gerekçeleridir (Aras, 2009: 81; Gökçe, 2013: 569). Diğer yandan damgalanan mekânlarda yaşamanın, diğerleriyle dayanışma içinde olma isteğinden daha ziyade bir an önce mahalleden kopma eğilimine de yol açabileceği belirtilmektedir (Akkan vd.,2011:24).

Mahalle Dışına Çıkma Sıklığı

Katılımcılardan %16,7'si her gün iş dolayısıyla mahalle dışına çıkarken, %59,5'i haftada birkaç gün, %11,9'u bir kaç haftada bir, %11,9'u ise daha uzun süre içerisinde mahalle dışına çıkabilmektedir. Oranlara bakılacak olursa katılımcıların büyük çoğunluğunun mahalle dışına çıkma sıklığı çok sınırlıdır. Bu durum 'mekâna sabitlenme', 'mahalleye sıkışıp kalma' şeklinde tanımlayabileceğimiz bir olguyu ifade etmektedir. Katılımcıların rutin olarak kent merkezine gitmelerini sağlayacak düzenli işleri, sosyal ilişki ağları ve iyi bir gelir düzeyleri mevcut değildir.

Mahalle Dışında Karşılaşılan Dışlayıcı Tutumlar

Herhangi bir sebeple mahalle dışına çıkıldığında dışlayıcı tutumlarla karşılaşılıp karşılaşılmadığına dair soruda katılımcılardan 19'u herhangi bir dışlayıcı davranışla karşılaşmadıklarını ifade ederken 23'ü bu tür tavırlara maruz kaldıklarını şu cümlelerle dile getirmektedir:

'Görünüşte Romana benzemiyorum tabi söyleyince yüzleri değişiyor.'

'Evet oluyor ama kimin umurunda ki, biz işimizde gücümüzde insanlarız, çalışırız. Buradaki Türkler bizden tembel.'

'Roman olduğumu öğrenince bakışlar değişiyor, ayrımcılık çok kötü bir şey üzüyor bizi.'

'Roman olduğum için dışlanıyorum hele ki iş aradın mı dışlanmanın âlâsını görürsün.'

'Hırsız, dolandırıcı muamelesi yapıyorlar.'

'Umursamam desem yalan olur. Üzülüyoruz. Bizler de istesek onlar hakkında kötü düşünebiliriz.'

Mahallenin ve Yaşanılan Konutların Genel Durumu

Mahallede yapılan gözlemlerde düzenli bir konutlaşma ve yerleşimden ziyade dağınık ve gelişigüzel bir yerleşim durumu dikkat çekmektedir. Konutlar hangi evin kime/kimlere ait olduğunun tespit edilmesini zorlaştıracak tarzda birbiriyle bitişik düzende inşa edilmiş tek ya da iki odalı evler görünümündedir. Bu tarz evlerde insanlar kalabalık bir nüfus halinde yaşamaktadır. Evler dayanıksız malzemeler kullanılarak inşa edildiği için bitişik düzen sayesinde birbirinden destek almaktadır. Konutların ekseriyetle camsız, kapısız ve derme çatma olduğu görülmekle birlikte birkaç kişinin daha muntazam ve müstakil evine de rastlanmıştır. Mahallenin çevresindeki yollar temiz olmakla birlikte mahalle içinde evlerin arasındaki yollar oldukça kirli durumdadır. Sepetçilikle uğraşıldığı için malzeme artıkları mahallenin kirlenmesine yol açmaktadır. Belediyenin mahallede temizliğe özen göstermediğinden yakınan kişiler çoğunluktadır. Evler yalnızca yaşamın değil, aynı zamanda geçim sağlamanın da mekânı olduğu için, hemen hemen her evde sepet malzemeleri ve üretimi için ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır.

EĞİTİM DURUMU, EĞİTİMDEN DIŞLANMA

Tablo-9 Katılımcıların Eğitimlerine Devam Edememe Sebepleri

Eğitime Devam Edememe Sebebi	Sayı	Yüzde (%)
Evlilik sebebiyle	1	2.38
Okumak istemedim	1	2.38
Çalışma zorunluluğu	10	23.81
Maddi yetersizlikler	30	71.43

Ilıcabaşı Mahallesiindeki Roman katılımcıların eğitim durumları, Türkiye Romanlarının durumuyla paralellik göstermektedir. Eğitimle bağları kopuk bir topluluk olarak Romanların eğitime devam edememelerindeki en temel etken maddî yetersizlikler ve erken yaşta çalışma zorunluluğudur. Yoksulluk ve eğitimsizlik döngüsü, Romanlar söz konusu olduğunda her seferinde yeniden ortaya çıkmaktadır. Maddî imkânsızlıklar eğitimsizliği ya da eğitimden sınırlı düzeyde pay almayı dayatırken düşük eğitim seviyesi ve meslekî becerilerden yoksunluk ise yoksulluğu yeniden üretmektedir.

Tablo-10 Katılımcıların Çocuklarının Eğitime Devam Edememe Sebepleri

Çocukların Okula Devam Edememe Sebepleri	Sayı	Yüzde (%)
Maddi yetersizlikler	10	23.81
Evlilik	1	2.38
Çalışma zorunluluğu	4	9.52
Kendi isteği ile okuldan ayrılanlar	4	9.52
Diğer sebepler	2	4.76

Katılımcılardan 21'inin çocuklarının okulla bağlantısı bulunmamaktadır. Çocukların eğitimlerini yarım bırakmalarındaki en temel sebep maddî yetersizlik ile buna bağlı olarak çocukların aile bütçesine katkı sunmak için çalışmak zorunda olmalarıdır. Ancak çocuklardan kendi isteği ile okuldan ayrılmak isteyen %9.52'lik bir kesim de mevcuttur. Çeşitli araştırmalarda Roman çocukların iyi eğitim almış bir rol modeliyle kendilerini özdeşleştirmemelerinin,

okumanın mahalle veya topluluk içinde önemli bir değer olarak yüceltilmemesinin ve çocuklara erken yaşta çalışarak para kazanmanın önemli olduğunun benimsenmesinin, çocukların eğitimden soğumasına ve erken yaşta okulu terk etmelerine yol açtığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde okul çağında olup okul ya da iş hayatıyla bağlantısı bulunmayan, çetelere üye ve suçla bulaşmış Roman çocuklara da rastlanabilmektedir. Erken yaşlarda çalışma sorumluluğunu üstlenmiş olan çocuklar ağır bir yük altında kalabilmekte ve okulu bir eğitim-öğrenim alanı olarak değil de bir oyun alanı gibi algılayabilmektedir. Bu durum da çocukların okulu ve eğitim sürecini ciddiye almamaları sonucunu doğurmaktadır (Marsh& Strand, 2005: 22; Akkan vd., 2011: 64; Türkiye’de Romanların Durumu-Rapor, 2010:12).

Romanların stereotipik temsilleri, bu insanların okumayı sevmedikleri, okuldaki eğitimi reddettikleri, formel eğitimden ziyade topluluk ya da aile içindeki geleneksel eğitimi tercih ettikleri yönündedir. Ancak araştırma sırasında katılımcılar çocuklarının okuması için (kız ya da erkek) her şeyi yapabileceklerini, imkânları dahilinde eğitim için her şeylerini seferber edebileceklerini belirtmişlerdir. Nitekim katılımcıların tümüne yöneltilen (bekâr ya da çocuksuzlar da dahil) çocuğunuzun hangi mesleği seçmesini isterdiniz sorusuna %45,24'lük kesim (19 kişi) memur, %21,43 (9 kişi) doktor-hemşire, %11,90 (5 kişi) öğretmen, 21,43 (9 kişi) ise polis-asker cevabıyla karşılık vermiştir.

Çocukların Okuldaki Başarı ve Okula Devam Durumları

Ilıcabaşı İlköğretim Okulu araştırma bölgesindeki tek okuldur. Mahallede Romanlar dışında göçmenler ve yerli halktan belli bir kesim de yaşadığı için okula devam eden öğrenciler karma bir özellik göstermektedir. Ancak edindiğimiz bilgilere göre, okulda Roman çocukların oranı daha fazladır. Çünkü Romanlar dışında kalan aileler çocuklarını başka mahallelerdeki okullara da gönderebilmektedir. Roman çocukların okula düzenli devam etme düzeylerinin pek yüksek olmadığı hem edinilen bilgilerle hem de gözlemlerle desteklenebilir. Zira araştırma döneminde mahalleye yapılan rutin ziyaretlerde çok sayıda öğrencinin ders saatinde okul dışında rahatlıkla dolaşabildiği gözlemlenmiştir. Kız çocuklar bu konuda daha titiz görünmesine rağmen okul bırakma oranı bu grupta daha yüksektir. Bu hususta maddî imkânsızlıklardan yakınan aileler, birkaç çocuğu arasından birisinin okumasını tercih etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Genellikle tercihin erkek çocuktan yana kullanıldığı görülmektedir. Aileler arasında çocukların ilköğretimi bitirmeleri bir zorunluluk olarak görülmektedir, ilköğretim sonrası liseye devam eden çocuk sayısı bir hayli sınırlıdır. Okulda Roman çocukların okul yetkilileri, öğretmenler ya da diğer arkadaşları tarafından dışlandığı yönünde herhangi bir bilgiyle karşılaşılmamıştır. Aksine bazı katılımcılar öğretmenlerin çocukların okula

devam etmesi için çok gayret sarfettiklerini belirtmiştir. Kızların erken evlendirilerek okuldan alınması Romanlar arasında sık görülen bir durumdur. Ancak kızların okulla bağını koparan tek etmen evlilik değil, çoğunlukla maddî yetersizliklerdir. Mahallede bulunan etüt merkezi, Roman çocukları resim, müzik ve halk oyunları gibi bazı sosyal aktivitelere yönlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Ancak bu merkezin hocaları, görüşmelerimizde faaliyetlere katılımın azlığından bahsetmişlerdir.

Katılımcıların Yaşadığı En Önemli Sorun

Yaşanan en temel sorun, katılımcılardan 25'ine (% 59.52) göre işsizlik-yoksulluk, 10'una (%23.81) göre mahalle ve konutların olumsuz koşulları, 4'üne (%9.52) göre düşük yaşam kalitesi, 2'sine (%4.76) göre kalabalık aile yapısı ve 1'ine göre (%2.38) toplumdaki dışlanmadır.

Görüldüğü gibi yaşamlarını işgal eden en önemli sorun söz konusu olduğunda katılımcılar işsizlik ve yoksulluk hususuna odaklanmaktadır.

Katılımcıların Boş Zaman Faaliyetleri

Katılımcılar arasında 13 kişi (%30,95) mahallede dolaşarak, 7 kişi (%16,67) TV izleyerek, 7 kişi (16,67) kahvehaneye giderek, 6 kişi (%14,29) akraba ve komşuya giderek, 5 kişi (%11,90) çocuk torun bakarak, 2 kişi (%4,76) bahçede çalışarak ve 2 kişi (4,76) de eğlence mekânlarına giderek boş zamanını değerlendirilmektedir.

Boş zaman faaliyetlerinin özelliklerine bakıldığında, katılımcıların yaşadıkları mekâna sabitlendikleri ve kentsel hayatın sosyo-kültürel tüketim süreçlerine dahil olmadıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada elde edilen bulgular konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla büyük ölçüde uyumaktadır. Araştırma Romanların sosyo-ekonomik yaşam koşullarına dair yerel ölçekte farklı örüntülerin de mevcut olabileceğini ortaya koymuştur.

Aydın Merkez İlicabaşı Mahallesi'nde 42 Roman katılımcıyla gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen bulgulara göre, katılımcılar işgücü piyasasının içinde olmaları dolayısıyla genç bir yaş grubundadırlar. Çoğunluğu evli ve çocukludur. Katılımcıların neredeyse hepsi yaşamının tümünü Aydın'da ve mevcut mahallede geçirmiştir.

İşgücü piyasasındaki konumlarına bakılacak olursa, katılımcılardan yarısının sepet örmeciliği işi ile, geri kalan kısmın ise geçici, güvencesiz ve emek-yoğun nitelikteki işlerle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Roman katılımcıların bir yandan eğitimsizlikleri ve meslekî yetersizlikleri, diğer yandan

yaşadıkları bölgedeki piyasa boşlukları bu etnik grubun belirli bir iş türünde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ancak küresel üretim mekanizması ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle emek-yoğun özellikteki bu iş türünün eskisi kadar istikrarlı biçimde sürdürülemediği ve kazanç getirici olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan çoğunun formal işleri ve düzenli istihdam bağlantıları olmadığı için yaptıkları işlerin süresi de istikrarlı değildir. Uzun yıllardan beri aynı işi sürdüren katılımcılar genellikle sepetçilerdir. Yapılan işler formal nitelikte olmadığından, işe erişim ve iş bağlantılarının kurulması da formal yollarla değil, enformel sosyal ağlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Katılımcılardan %67'sinin ailesinde, kendisi dışında da çalışan(lar) bulunmasına rağmen hane geliri oldukça düşüktür ve ortalama 400-600 TL. arasındadır. Elde edilen hane geliri yoksulluk sınırının altındadır. Katılımcılardan bazılarının mevcut işlerinden başka bir işe geçmek için çeşitli iş başvurularında buldukları, ancak fizikî görünüş, ikametgâh adresi ve etnik kökene dayalı olarak işe alınmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, işgücü piyasasında iş becerisi ve çalışma performansı gibi rasyonel kriterlerin bazen devre dışı bırakılarak etnik köken, ten rengi, dil, dinî inanç ve cinsiyet gibi rasyonel olmayan kriterler üzerinden ayrımcılık yapıldığı hususunda fikir vermektedir. Katılımcılar düzenli bir iş ve gelire erişememelerinde, eğitimsizlik ve meslekî yetersizliğin yanı sıra Roman kimliklerinin de etkili olduğunu vurgulamakta, yaptıkları işlerin kazancının düşüklüğü yüzünden işlerinden memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Katılımcılar hane gelirinin büyük bir kısmını gıda harcamaları için kullanmaktadır. Hane gelirinin düşüklüğü diğer harcama kalemlerini kısıtlamaktadır. Katılımcıların çoğu kiralık eve çıkmak yerine ebeveynlerinin evlerinde yaşamakta, bu durum da hane içi nüfusu arttırmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal güvencesi yeşil karttır. Yeşil kart birincil sağlık kurumlarına/hizmetlerine erişimi kolaylaştırırsa da ikincil düzeydeki sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar devam etmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı sosyal yardımlardan faydalanmamaktadır.

Yaşadıkları mekânsal yoğunlaşma/ayrışma ve mekânsal dışlanma süreçlerini değerlendirecek olursak, katılımcılar belirli bir mahallede yoğunlaşmış durumdadırlar. Zira kent içinde de Romanların kümelenmediği birkaç mahalle söz konusudur. Romanların kentin 'seçkin' bölgelerinde değil de sosyo-ekonomik düzeyi düşük mahallelerde yaşamaları, gelir düzeylerinin düşüklüğü, düzenli işlerinin olmayışı ve konut piyasasından dışlanmaları gibi nesnel faktörlerin zorlayıcılığıyla açıklanabilir. Ancak belirli bir mekânda yoğunlaşma, etnik kökenlerin özdeşliği, yaşam tarzı, sıkı komşuluk ilişkileri ve dayanışma ağları, belirli bir kültürü ve ritüelleri yaşatma gibi öznel faktörlerin yarattığı bir gönüllülüğe de dayanmaktadır. Zira katılımcılar yaşadıkları mahalleden memnuniyetlerini sıkı komşuluk ilişkileri ve etnik köken benzerliğini gerekçe göstererek açıklamışlardır. Mahalleden memnuniyetsizlik genellikle fizikî koşulların elverişsizliğine (temizlik, belediye hizmetleri ve konutların durumu)

bağlanırken, mahalleye dönük önyargılar ve dışlayıcı tutumlar da katılımcıların hoşnutsuzluğunu arttırmaktadır. Bu iki etken yüzünden bir an önce mahalleden ayrılmak isteyen bir kesim de mevcuttur. Katılımcıların mahalle ya da il dışına çıkma sıklıklarının düşük düzeyde olması, maddî imkânsızlıkların, düzenli iş ve sosyal ağların yokluğunun veya dışlayıcı tutumların yarattığı bir tür mekâna sabitleme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Eğitim durumu ve eğitimden dışlanma hususunda, katılımcıların ortalama eğitim düzeyinin ilkökul seviyesinde olduğu söylenebilir. İlkokul sonrası okuyan katılımcı sayısı sınırlıdır. Eğitime devam edememe sebebi olarak maddî yetersizlikler ve çalışma zorunluluğuna vurgu yapılmıştır. Katılımcılardan yarısının çocukları da eğitimlerine devam etmemektedirler. Çocukların eğitimle bağlarının zayıf oluşunda, maddî yetersizlikler ve çocukların çalışarak aile bütçesine katkıda bulunma zorunluluğu önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bunların ötesinde Roman çocukların iyi eğitim almış bir rol modeliyle kendilerini özdeşleştirmemeleri, okumanın ve okuyarak bir statü elde etmenin mahalle veya topluluk içinde önemli bir değer olarak yüceltilmemesi, çocukların okula adaptasyonunu engellemektedir. Diğer yandan bu mahalle çeşitli vukuatlardan dolayı bir suç bölgesi olarak damgalanmış durumdadır. Bazı çocuklar ne okula ne de çalışma hayatına ilgi duymakta; genç yaşta çetelere ve suça bulaşabilmektedir. Genel olarak çocukların okula yönelik ilgileri zayıftır. Kız çocukları bu konuda daha ilgili görünse de, erken yaşta gerçekleşen evlilikleri, ev işleri ve kardeşlerinin bakımıyla görevlendirilmeleri, eğitimi onlar için birincil öncelik olmaktan çıkarmaktadır.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L., 2003, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- ALTINÖZ, İ., 2013, *Osmanlı Toplumunda Çingener*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AKKAN, B.E.,VD., 2011, *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, İstanbul: Punto.
- ARAYICI, A., 2009, 'Gypsies the Forgotten People of Turkey', *International Social Science Journal*, 59 (193-194): 527-538.
- ARAS, F.E., 2009, 'Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahir) Örnekleri', *Gazi Üni. İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/1 s.75-100.
- AŞKIN, U., 2011, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. Sos. Bil. Ens. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD. Ankara.

- BANCROFT, A., 2001, 'Closed Spaces, Restricted Places: Marginalisation of Roma in Europe', *Space & Polity*, 5 (2): 145-157.
- BARANY, Z., 1998, 'Orphans of Transition: Gypsies in Eastern Europe' *Journal of Democracy*, 9 (3): 142-156.
https://muse.jhu.edu/journal_of_democracy/v009/9.3barany.html#tab01.
Erişim: 01.04.2014.
- BARATA, P., 2000, 'Social Exclusion In Europe Survey of Literature', Prepared for The Laidlaw Foundation, 1–11.
<http://action.web.ca/home/narcc/attach/Social%5B1%5D.pdf>.Erişim: 30.04.2014.
- BHALA, A.; LAPEYRE, F., 1997, 'Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework', *Development and Change*, 28: .413-433.
- CEYHAN, S., 2003, *A Case Study of Gypsy/Roma Identity Construction In Edirne*, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, Ankara.
- ÇUBUKÇU, S.U., 2011, "Mekânın İzdüşümünde 'Toplumsal Cinsiyet': Sulukule Mahallesi ve Romanlar", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44: .83-106.
- ECRI İrkçiliğe ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu, 2011,<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-TUR.pdf>. Erişim:27.06.2014.
- ERBAY, H., 2009s, 'Bu iş Kimliksizlerin İşi' *Feminist Politika*, 3, <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/emegimiz/37-kadin-emegi/676-qbu-is-kimliksizlerin-isiq.html> Erişim: 26.03.2014.
- ERYILMAZ, S.; YEŞİLADALI, B.; GÖKÇEÇİÇEK, A., 2009, 'Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar', *Gender at The Crossroads: Multi-disciplinary Perspectives*, 3 rd. International Conference on Women Studies, Eastern Mediterranean University, Ed. Nurten Kara, North Cyprus: EMU Press.
- FRA-EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2010, *The Impact of the Racial Equality Directive*, Luxembourg: Publications Office of European Union.
- GÖKÇE, D.Ç., 2013, 'Sosyal Dışlanmanın Mekânsal İzdüşümü', *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı III*, Ed. Muammer Tuna, Muğla: s.565-573.
- KOLUKIRIK, S., 2009, *Dünden Bugüne Çingener*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- KOLUKIRIK, S., 2005. 'Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı', *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8 (2): 52-71.

- LORDOĞLU, K., 2012, 'Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayrımcılık Var mıdır?' *Çalışma ve Toplum*, 2 (33): 117-145.
- MARSH, A., 2008, 'Ethnicity and Identity: Who Are the Gypsies?' *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* (içinde), Uzpeder, E. vd., (der.) İstanbul: Mart Matbaacılık.
- MARSH, A., 2010, 'The Gypsies in Turkey: History, Ethnicity and Identity- An Action Research Strategy in Practice' *All Change Romani Studies Through Romani Eyes* (içinde), Le Bas D., Acton T. (der.) Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- MARSH, A.; STRAND, E., 2005, *Reaching The Romanlar*, A Report on the Feasibility Studies "Mapping" a Number of Roman (Gypsy) Communities in İstanbul, International Romani Studies Network, İstanbul.
- MISCHEK, U., 2002, 'The Professional Skills of Gypsies in İstanbul' 1(7), Fall/Winter, <http://www.domresearchcenter.com/journal/17/skills7.html>
Erişim: 26.02.2014.
- O'NIONS, H., 1995, 'The Marginalisation of Gypsies', *Web Journal of Current Legal Issues*, Blackstone Press,
<http://www.ncl.ac.uk/~nlawwww/articles3/onions3.html> Erişim: 31.01.2014.
- ÖZDEMİR, G.Y., 2007, "'Sosyal Dışlanma' Kavramı Masum Değildir: İnsandışlaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair", *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Tes-İş Sosyal Dışlanma Dosyası (içinde), Atılğan G., Çakar, B.Y. (der.) s. 100-103.
- ÖZKAN, A.R., 2000, *Türkiye Çingeneleeri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- RODGERS, G; GORE, C; FIGUEIREDO, J.B., 1995, 'Introduction: Markets, Citizenship and Social Exclusion', *Social Exclusion Rhetoric, Reality, Responses*, (içinde) Rodgers, G; Gore, C; Figueiredo, J.B. (der.) Geneva: ILO.
- RODGERS, G., 1995, 'What is Special About a 'Social Exclusion' Approach' *Social Exclusion Rhetoric, Reality, Responses* (içinde) Rodgers, G; Gore, C; Figueiredo, J.B. (der.) Geneva: ILO.
- ROUSSINOVA, D.S., 2008, 'Preface', *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* (içinde), Uzpeder, E. vd., (der.) İstanbul: Mart Matbaacılık.
- SEN, A., 1999, *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- SIBLEY, D., 1995, *Geographies of Exclusion, Society and Difference in the West*, London: Routledge.

TÜRKİYE'DE ROMANLARIN DURUMU, TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA VE İNSANA YAKIŞIR İŞ KOŞULLARI SORUNLARI (2010), *Son Rapor*, AB Çalışma ve Sosyal Yardımlaşma Programı Tarafından Desteklenen Proje.

WILSON, W.J., 1998, 'When Work Disappears: New Implications for Race and Urban Poverty in the Global Economy', CASE paper/17, London: Centre for Analysis of Social Exclusion
<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/paper17.pdf>, Erişim: 24.03.2014

İnternet Kaynakları

Ilıcabaşı Mahalle Muhtarı ile Ropörtaj,

[http://www.mucadele.com.tr/haber/aydin/mahalle-muhtariniz-ne-diyor-17-ilicabasi-muhtari-alim-tarim-kanayan-yaramiz-uyusturucu-issizlik-ve onyargi-40043](http://www.mucadele.com.tr/haber/aydin/mahalle-muhtariniz-ne-diyor-17-ilicabasi-muhtari-alim-tarim-kanayan-yaramiz-uyusturucu-issizlik-ve-onyargi-40043). Erişim: 12.04.2014.

Türk-İş Haber Bülteni,

<http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=52521E5F-FCA5-4BDD-940D-A284DA6F151D&catCode=gida> Erişim: 11.05.2014